

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazma hüququnda

LƏMAN NAZİM qızı İSMAYİLOVA

**“ALESSANDRO BARİKKONUN “OKEAN DƏNİZ” ROMANININ 53-98 – Cİ
SƏHİFƏLƏRİNİN AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏSİ VƏ MƏTNİN
VERİLMİŞ SUALLAR ƏSASINDA ŞƏRHİ**

HSM – 040014 Tərcümə (İtalyan dili)

Magistr elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş

D İ S S E R T A S İ Y A S I

Elmi rəhbər: *Pənahova Dilşad Asif qızı*
baş müəllim

BAKI – 2015

M Ü N D Ə R İ C A T

GİRİŞ.....	3-6
I FƏSİL. ALESSANDRO BARİKKONUN “OKEAN-DƏNİZ” ROMANI.7-58	
<i>1.1.Alessandro Barikkonun həyat və yaradıcılığı və “Okean-Dəniz” romanı.....</i>	7-12
<i>1.2.Alessandro Barikkonun “Okean-Dəniz” romanının 53-98-ci səhifələrinin Azərbaycan dilinə tərcüməsi.....</i>	12-58
II FƏSİL. MƏTNİN VERİLMİŞ SUALLAR ƏSASINDA ŞƏRHİ.....	
<i>2.1.Alessandro Barikkonun “Okean dəniz” əsərinin tərcüməsi zamanı xüsusi adların transliterasiyası.....</i>	59-62
<i>2.2.Alessandro Barikkonun “Okean dəniz” əsərinin tərcüməsi zamanı metaforaların Azərbaycan dilində işlənməsinin səciyyəvi cəhətləri.....</i>	62-66
N Ə T İ C Ə	67
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT	68-69

GİRİŞ

1. Aktuallıq

Azərbaycan Respublikasının müstəqil, zəngin iqtisadi potensiala malik bir dövlət kimi dünyaya inteqrasiyası, beynəlxalq münasibətlərin genişlənilib möhkəmlənməsi, informasiya axını xarici dillərə olan tələbatı həyati zərurətə çevirmişdir. Bu gün Azərbaycan dünya birliyi ölkələri ilə ictimai həyatın bütün sahələrində səmərəli əməkdaşlıq edən bir ölkədir. Buna görə də başqa fəaliyyətlərlə yanaşı, bir və ya iki xarici dildə ünsiyyət qurmağı, əlaqə saxlamağı bacaran şəxsiyyətin formalaşdırılması ölkəmizdə mühüm vəzifələrindən biridir. Bu səbəbdən də xarici dilin statusu daha da artır. Beləcə, gündən-günə inkişaf edən ölkəmizdə xarici dilə olan tələbat artdıqca təbii olaraq, tərcümə sahəsinə də olan ehtiyac artmışdır. Məlum olduğu kimi, tərcümə sənəti insan fəaliyyətinin, onun digər mədəniyyətləri, ədəbiyyatları öyrənməyə canatım ehtiyacının nəticəsi olaraq meydana gəlmişdir. Deməli, tərcümə sənəti ehtiyacdən, tələbatdan yaranmış bir fenomendir. Onun tarixi cəmiyyətin tarixi ilə yaşiddir. Bu iş hər bir xalqın bədii, elmi, kütləvi irsinə olan marağından doğub, təkmilləşə-təkmilləşə, dürüstləşə-dürüstləşə inkişaf edib formalaşmışdır. Milli mədəniyyətlər təkcə öz milli ədəbiyyatı ilə deyil, həm də dünya ədəbiyyatından qidalanaraq zənginləşir. Xalqların mənəvi sərvətlərinin üzvi vəhdətini yaratmaqda bədii tərcümə sənəti olduqca böyük rol oynayır. Müasir Azərbaycan oxucusu istər Şərqi, istərsə də Qərbi ədəbiyyatı, xüsusilə də italyan ədəbiyyatı ilə yaxından maraqlanır. Bu səbəbdən də italyan ədəbiyyatının da dilimizə tərcümələri son dövrlərdə kifayət qədər artmağa başlamışdır. Digər ölkələrdə əsərləri bir çox dilə tərcümə olunan Alessandro Barikkonun “Okean dəniz” əsərinin orijinal dildən Azərbaycan dilinə tərcümə edilməsi və eləcə də əsərdə mövcud olan xüsusi adların transliterasiyası və bədii təsvir vasitələrinin bir növü olan metaforaların Azərbaycan dili ilə müqayisəli şəkildə araşdırılması aktuallıq kəsb edir.

2. Problemin öyrənilmə dərəcəsi

Dissertasiya işində seçilmiş hissənin tərcüməsindən əlavə, həmin hissədən seçilmiş transliterasiyalar, metaforalar şərh olunur. Tərcümə mətni üslubu cəhətdən də araşdırılır. Onların öyrənilməsi iki istiqamətdə aparılır. Bir tərəfdən, suallar nəzəri-lingvistik cəhətdən təhlil olunur, digər tərəfdən də praktik olaraq həmin dil vahidlərin mənalari və Azərbaycan dilində mövcud olan ekvivalentlər göstərilmişdir ki, bu da dissertasiya işini lingvistik cəhətdən zənginləşdirir.

3. Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri

Əsas məqsəd Alessandro Barikkonun “Okean-Dəniz” əsərinin bir hissəsinin tərcümə edilməsi və ondan nümunə kimi istifadə edərək italyan dilindən Azərbaycan dilinə bədii tərcümə məsələlərinə, xüsusən isə müasir italyan ədəbiyyatında mövcud olan səciyyəvi xüsusiyyətlərin Azərbaycan oxucusuna tərcümə vasitəsilə ötürülməsidir. Eyni zamanda bədii tərcümədə vacib amillərdən hesab olunan metafora və transliterasiya haqqında ümumi məlumat verərək tərcümə prosesi zamanı onların işlənmə prinsipləri barədə müqayisəli şəkildə məlumat verməkdir. Tədqiqatın vəzifələri aşağıdakılardır: A. Barikkonun “Okean-Dəniz” əsərinin tərcüməsi, metafora və transliterasiyalar haqqında nəzəri məlumatın verilməsi, adı çəkilən əsər vasitəsilə metaforaların işlənmə xüsusiyyətlərinin, həmçinin bir metaforanın mətn daxilində verə biləcəyi müxtəlif mənə çalarlarının araşdırılması və onları tərcümə mətnində (“Okean-Dəniz”) praktik şəkildə göstərilməsi, əsərdəki xüsusi adların təhlili və onların tərcüməsi zamanı hansı transliterasiya üsullarından istifadə olunduğunun əsaslı şəkildə təqdim edilməsi.

4. Tədqiqat işinin nəzəri metodoloji bazası

Tədqiqat işi üçün məntəqə kimi Dizionario Garzanti di Italiano və Grande dizionario italiano-russo lüğəti, nəzəri əsas kimi Eco U. *Dire quasi la stessa cosa*, Mattioli E. *Il manuale del traduttore letterario*, Martorana C. *Tradurre il linguaggio metaforico*,

Osimo B. Manuale del traduttore, Z., Ağayeva F., Adilov M. Azərbaycan dilinin semasiologiyası kitablarında verilən müddəalar xidmət etmişdir.

5. Dissertasiya işinin elmi yeniliyi

Elmi işdə ilk dəfə olaraq çağdaş İtaliya ədəbiyyatından irihəcmli bir əsər orijinal dildən tərcümə olunmuşdur, eyni zamanda ilk dəfədir ki, italyan dilindəki bədii təsvir vasitələrindən bir olan metaforaların işlənmə xüsusiyyətləri və Azərbaycan dilinə tərcümə yolları müqayisəli şəkildə təhlil edilmişdir və bədii tərcümədə xüsusi adların transliterasiyası məsələlərinə geniş yer ayrılmışdır.

6. Dissertasiyanın elmi və praktik əhəmiyyəti

Tədqiqat işi tədris olunmasına son dövrlərdə başlanan italyan dilində əsas rol oynayan transliterasiyalar və metaforalar barədə ümumi nəzəri biliklər vermək baxımından və tərcümə mətnində rast gəlinən metafora və transliterasiyaların Azərbaycan dilində düzgün vasitələrlə ifadə olunması baxımından ciddi əhəmiyyət kəsb edir. Tədqiqat işinin təcrübi əhəmiyyəti ondadır ki, gələcəkdə tədqiqatçıların, müəllim və tələbələrin ondan nəzəri və praktik vəsait kimi istifadə etmələrinə imkan və şərait yaradacaqdır.

7. İşin aprobasiyası

Dissertasiya Azərbaycan Dillər Universitetinin italyan dili kafedrasında yerinə yetirilmişdir. Tədqiqatın nəticələri elmi nəşrlərdə və konfrans materialları məcmuələrində nəşr olunmuş məqalə və tezislərdə əks olunmuşdur.

8. Dissertasiyanın strukturu

Tədqiqat işi giriş, iki fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Tədqiqat işinin birinci fəslində “Okean-Dəniz” əsərinin tərcüməsi yerləşdirilmişdir.

İkinci fəsildə Azərbaycan və italyan dillərindəki metaforalar və transliterasiyalar müqayisəli şəkildə təhlil edilmişdir.

Bədii tərcümənin qiymətləndirilməsində əsas meyar orijinalın və tərcümənin estetik təsirinin müvafiq olmasıdır. Beləliklə, tərcüməçi müəllifin üslubunu olduğu kimi saxlamaqla yanaşı, orijinalın dilini, bu dilin daşıyıcılarının tarixini, adət - ənənəsini, mədəniyyətini, ədəbiyyatını, düşüncə tərzini dərinlən bilməlidir. Tərcümə olunmuş hər bir əsər tərcüməçinin sənətkarlığı, ustalığıdır. O, hər iki dilin bütün səviyyələrini nəzərə almaqla yaradıcılıq işi görür. Bəzən tərcümə o dərəcədə təbii olur ki, oxucu onu orijinal əsər kimi qəbul edir. Tərcüməçi eyni zamanda, müqabil dilin leksik, sintaktik, üslub imkanlarını, təsvir və ifadə vasitələrini oxucuya çatdırmalıdır.

Sözügüdən əsərin tərcüməsində bütün müvafiq üsullardan istifadə olunmuşdur. Tərcümə mətnində romanın struktur əlamətləri, hadisələrin müxtəlif personajların ətrafında baş verməsi, müəllifin çətin anlaşılan dili və s. kimi amilləri gözlənilmişdir. Tədqiqat işinin ikinci fəslində Azərbaycan və italyan dillərində metaforalar və transliterasiyalar haqqında qısa məlumat verilmiş və onların tərcümə prosesində müqayisəli təhlili aparılmışdır. Nəticədə məlum olmuşdur ki, italyan dilində də metaforalar tərcümə zamanı mənası dəyişmədən tam şəkildə Azərbaycan dilində ifadə oluna bilərlər.

Tədqiqat işindən ümumi olaraq, belə bir nəticə əldə olundu ki, tərcümə zamanı müəyyən çətinliklərin olmasına baxmayaraq, onları müvafiq tərcümə üsulları və tərcüməçinin qabiliyyəti sayəsində aradan qaldırmaq və Azərbaycan dilində adekvat ifadələrini vermək mümkündür.

I FƏSİL. ALESSANDRO BARİKKONUN “OKEAN DƏNİZ” ƏSƏRİ

1.1. Alessandro Barikkonun həyat və yaradıcılığı, “Okean dəniz” əsəri

Müasir italyan ədəbiyyatının tarixi təxminən I və II Dünya müharibəsi illərinə təsadüf edir. I Dünya müharibəsindən sonra ənənəvi sənət anlayışı yenidən suveren olmağa başladı. XX əsrin əvvəllərində İtaliyada hakimiyyətə gələn faşist rəhbərliyinin siyasəti nəticəsində bütün sahələrdə olduğu kimi ədəbiyyat sahəsində də sükut dövrü əmələ gəldi. Qadağa və təzyiqlərə baxmayaraq, yazıçıların çoxu bu ağır şərtlərin öhdəsindən gələrək öz yaradıcılığına davam edib yeni əsərlər yazmağa qadir oldular. Misal olaraq, “*Coscienza di Zeno*” (*Dzenonun vicdanı*) adlı əsəri ilə İtalo Zvevo və “*Fontamara*” (1930) əsəri ilə İgnaço Ziloneni qeyd etmək olar. Bütün dünyanın maddi-mənəvi dəyərlərinə zərbə vuran, tarixdə qara səhifələrdən biri olan II Dünya Müharibəsi isə ədəbiyyatda yenidən həqiqətə dönüş nöqtəsinə çevrildi. Bu dövrün məşhur adları arasında “*Cristo si è fermato ad Eboli*” (*İsa Ebolidə dayandı*) adlı əsərin müəllifi Karlo Levi, “*Il quartiere*” (*Məhəllə*) əsərinin müəllifi Vasko Pratolini ilə “*La luna e i falò*” (*Ay və ocaq*) adlı romanın, eləcə də “*Il mestiere di vivere*” (*Yaşamaq sənəti*) adlı gündəliyi ilə tanınan Çesare Pavезeni görmək olar. II Dünya Müharibəsinin İtaliyaya göstərdiyi təsirlər, ictimai-siyasi həyatda baş verən dəyişikliklər, bütün bunlar öz əksini yazıçıların əsərlərində tapmışdır. Müharibədən sonra İtaliyada baş verən iqtisadi partlayış inkişafa təkan versə də, əslində ictimai baxımdan ölkədə mövcud olan problemləri daha da qabartdı, sanki yalnız müharibənin deyil, həm də 1861-ci ildən birləşdirilən İtaliyanın eyibləri üzə çıxdı. Həmin dövrün yazıçıları, rejissorları, bütün ictimai və mədəniyyət xadimləri əl-ələ verib problemlərin xalqa çatdırılması, analizi və həlli üçün yaşayıb yaratdılar. Çağdaş İtaliya ədəbiyyatı da Dario Fo və Umberto Eko kimi dahilərin simasında dünya ədəbiyyatına öz töhvəsini verdi. Nobel mükafatçısı, italyan dramaturqu, rejissoru Dario Fo “Anarxistin təsadüfi ölümü” adlı məşhur pyesin müəllifidir. Fonun bu pyesində sosial qrotesk karikatura dərəcəsinə çatmışdır. 1997 – ci ildə “orta əsrlər

təlxəkləri kimi hakimiyyəti və avtoriteti tənqid, əzilmişlərin ləyaqətini isə müdafiə etdiyinə görə” Dario Foya Nobel mükafatı təqdim edilmişdir. Yazıçı, filosof, tarixçi və mədəniyyət nəzəriyyəçisi Umberto Eko, orta əsrlər tarixi, ədəbiyyat və fəlsəfə sahəsində ixtisaslaşmış, semiotika ilə məşğul olur. İtalyan televiziyasında bir sıra tarixlə əlaqədar verilişlərin aparıcısı olan yazıçı İtaliya, Fransa və Almaniyanın yüksək mükafatlarına layiq görülmüşdür. “Qızılgülün adı” adlı ilk romanı 1981-ci ildə 50 milyon nüsxə ilə çap olunaraq, beynəlxalq bestsellərə çevrilmişdir. Çağdaş İtaliya ədəbiyyatının tanınmış simaları arasında yalnız italyan deyil, eyni zamanda dünya ədəbiyyatsevərlərin hörmətini qazanmış Alessandro Barikkonun da adını çəkmək mütləqdir. 1958-ci il yanvarın 25-də Turində anadan olmuş yazıçı Alessandro Barikko eyni zamanda musiqi tənqidçisidir. Belə ki, o, fəlsəfə üzrə bakalavr pilləsini bitirdikdən sonra musiqi tənqidi sahəsi ilə əlaqədar müxtəlif oçerklər dərc etmişdir. Musiqiyə olan həvəsi ona valideynlərindən keçmişdir və bu sahə üzrə əldə etdiyi nailiyyətləri onun malik olduğu istedadının məntiqi nəticəsi kimi qiymətləndirilir. Müasirlik ilə musiqi arasında əlaqə yaradan əsərləri, 1988-ci ildə “*Il genio in fuga*” (*Dahinin qaçışı*) və 1992-ci ildə qələmə aldığı “*L’anima di Hegel e le mucche del Wisconsin*” (Hegelin ruhu və Viskonsinin inəkləri), onun istedadının bariz nümunəsidir. Yazıçı musiqi tənqidçisi kimi İtaliyanın məşhur *La Repubblica* və *La Stampa* qəzetləri ilə əməkdaşlıq etmişdir. A. Barikko həmçinin televiziya üzərində özünü sınaqaraq, Rai Tre kanalında aparıcı kimi fəaliyyət göstərmişdir. Ötən əsrin doxsanıncı illərindən başlayaraq Barikko romanlar nəşr etdirməyə başlamışdır: “*Castelli di Rabbia*” (*Qəzəb qəsrləri*), “*Oceano mare*” (*Okean dəniz*), “*Seta*” (*İpək*), “*City*” (*Şəhər*), “*Senza Sangue*” (*Qansız*). 1991-ci ildə Rizzoli nəşriyyat evində nəşr olunmuş “*Qəzəb Qəsrləri*” kitabı reallıq və fantaziya cütlüyündən bəhs edən hekayələr toplusudur. Lakin, eyni zamanda, bu kitab ədəbiyyat tənqidçiləri tərəfindən tarixi faktları, lətifələri, müxtəlif mövzuları əhatə edən texniki-elmi kitab kimi qiymətləndirilmişdir. Əsərdə hadisələr XIX əsrdə Avropada, əslində mövcud olmayan Kuinnipak qəsəbəsində həyata keçir. Burada Barikko bir qəsəbənin hekayəsini son dərəcə canlı və dinamik bir dillə qələmə almaqla yanaşı, o qəsəbənin qəribə və gülünc insanlarını, yeni bir dövrün xülyalarını,

zamanın yenidən kəşfini, eyni zamanda musiqini də vurğulayır. 1993-cü ildə nəşr olunmuş, üç kitabdan ibarət olan, qeyri-real mühit və qeyri-adi obrazları ilə səciyyələnən “*Okean dəniz*” romanı yazıçının ən məşhur əsərləri arasındadır. Bu əsər onun püxtələşmiş qələminin ən gözəl yazısı kimi tanınır və oxucular tərəfindən sevilərək oxunur. Adından da məlum olduğu kimi bu əsərin əsas mövzusu dənizdir. Yazıçı dənizi bütün qəhrəmanları onun ətrafında birləşdirən bir vasitə kimi seçmişdir. Dənizin portretini çəkən rəssam, hələ tanış olmadığı bir qadına eşq məktubları yazan bir alim, hər kəsi, xüsusilə də kişilərin diqqətini cəlb edərək onların aqlını başından alan cazibəli qadın, müəmmalı bir xəstəliyin pəncəsinə düşən gənc qız... bütün bu qəhrəmanların yolları dəniz kənarındakı bir mehmanxanada kəsişir, həyatları bir-birinin həyatına qarışır. Sanki onların hər biri insan ola bilmək üçün hər cür xəstəliklə mübarizə apararaq bu mehmanxanaya sığınıblar. O zaman da, hər kəsi əhatə edən, hər kəsə qucaq açan “*Okean dəniz*“ isə hər biri üçün bir qurtuluş olur. Qeyd etdiyimiz kimi, əsər üç kitabdan ibarətdir, bu səbəbdən hadisələr üç müxtəlif yerdə və zamanda cərəyan edir.

Yazıçının sevilən əsərləri sırasında 1996-cı ildə Rizzoli nəşriyyat evində nəşr olunmuş “*İpək*” romanını da görmək olar. Müəllifin bu romanı haqda belə bir fikir irəli sürülür: “*Bu roman deyil. Heç hekayə də deyil. Bu bir tarixdir*”. Roman dünyanı gəzib-dolaşan bir kişi ilə başlayır, heç küləkli günlərdə də dalğalanmayan bir göl ilə bitir. Qəhrəmanın adı Herve Joncour, gölün adı isə naməlum olur. Otuz dilə tərcümə olunmuş, dünyanın bir çox ölkələrində bestseller olan yazıçının bu romanına, 2007-ci ildə fransız rejissoru François Girard tərəfindən eyniadlı drammatik film çəkilmişdir. Yaradıcılıq dövründə özünü ssenarist kimi də sınayan Barikko həmin filmin ssenarisinin yazılmasında şəxsən özü iştirak etmişdir. Bundan əlavə, yazıçı həmin ilin payızında, Musiqi Parkı Auditoriyası nəzdində, Nikola Teskarinin orijinal musiqiləri ilə müşayiət olunan, Herman Melvillenin “*Moby Dick*” i əsasında yeni bir tamaşada rol almışdır. 1999-cu ildə işıq üzü görmüş “*Şəhər*” romanı haqqında müəllifin özünün dediklərinə əsaslanaraq qeyd etmək lazımdır ki, romanın adı hekayələr və küçə personajlarının olduğu məhəllələri təsvir edən mətnin quruluşu ilə əlaqədardır. Romanın qəhrəmanı Qould, müvəffəqiyyətin ağır yükü və tənhalığı altında qıvrılan

on üç yaşında dahi bir uşaqdır. O, özündən olduqca böyük Şətzi ilə qəribə bir eşq yaşayır. Qould ilə Şətzinin dünyaları, böyük bir ustalılıqla nəql edilmiş bir qərb və bir boks hekayəsidir. 2002-ci ildə nəşr olunmuş “Qansız” romanı isə “Bir” və “İki” adlı hissələrə bölünür. Burada hadisələr Mato Rujo adlı ferma sahibinin qızı, Nina personajının ətrafında cərəyan edir. 1996-cı ildə A. Barikko Luka Ronkoninin rejissorluğu ilə yeni bir tamaşa üçün ssenari yazmışdır. 2002-ci ildə “Next” (Feltrinelli nəşriyyat evi) adlı qısa oçerkini nəşr etdirən yazıçı bu dəfə qloballaşma mövzusunə toxunmuşdur. Maria Gratsia Ciani tərəfindən tərcümə olunmuş “İliade” əsərini 2004-cü ildə Barikko “Omero, İliade” (“Homer, İlliada”) adı altında nəşr etdirmişdir. Təxminən bir neçə əsr bundan əvvəl yaranmış bir dastanı, Homerin İlliadasını, müasir bir kütlə önündə oxuna biləcək, aydın tərzdə yenidən işləyir. Barikkonun özünəməxsus tərz, müdaxilələri ilə İlliada dastanı çağdaş bir romana çevrilir.

2005-ci ildə “Questa Storia” (Bu hekayə) adlı romanını Domeniko Prokaççinin Fandanqo adlı nəşriyyat evində nəşr etdirməklə Ritstsoli nəşriyyat evi ilə əməkdaşlığına son qoymuşdur. 2006-cı ilin may və oktyabr aylarında La Repubblica qəzetində, postmodern sivilizasiyada, hal-hazırda “mutasiya” hesab etdiyi “İ barbari” (Barbarlar) roman-oçerkini yazmışdır. Yazıçı, ssenarist, musiqi tənqidçisi və bir çox sənətlərə yiyələnmiş A. Barikko kinematoqrafiya sahəsində özünü rejissor kimi də sınamaqdan çəkinməmişdir. Belə ki, o, 2008-ci ildə Rai Cinema ilə Fandango Distribuzione tərəfindən istehsal olunmuş “İyirmi birinci dərs” adlı ilk filmi lentə almışdır. Barikko eyni zamanda mübahisəli müəllif kimi də tanınır. Elə buna görə də onun ədəbi istehsalı tez-tez sərt akademik tənqidlərə məruz qalır. Məsələn, tənqidçi Culyo Ferroni “Pislərin skamyasında” adlı kitabçalar toplusunda yazıçını sərt şəkildə tənqid etmişdir. Ferroni deyir ki, Okean-dənizin müəllifi oxucusu ilə münasibətlərində hiyləgərliyə əl atır. Belə ki, Barikko sanki insanlar arasında olduğunu, hər real münaqişə və ziddiyyətin istisnası kimi göründüyü dünyanın dalğası üzərində yaşadığını bildirərək, oxucu ilə münasibətini tənzimləyir. Yazıçının personajları sanki rəqabətə təhrik olunurlar. Jestləri tez-tez dəyişən həmin personajlar sanki kuklaların hərəkəti kimi ritmik ardıcılığa malikdir. Beləliklə, bütün bunlar

onların iddiaları, adiliyi kimi qiymətləndirilir. “*İpək*” romanından bir nümunə də buna sübutdur: “Hətta bir səbəb var idi, ancaq onu xatırlamıram. Onsuz da səbəbləri heç vaxt xatırlamırlar.”

Televiziya sahəsində aldığı təcrübəsindən sonra, Barikko digər həmkarları ilə birlikdə 1994-cü ildə Turində nəqletmənin texnikalarını çoxşaxəli baxışla öyrənən *Holden məktəbini* təsis etmişdir. Bu məktəbdə hekayə nəql etmək, kino, teatr, televiziya, çap, radio, web, bir sözlə, nəqletməni inkişaf etdirəcək bütün sahələr tədris olunur. Əsası Barikko tərəfindən qoyulmuş, hal-hazırda Antonella Parici, Marko San Pietro və Alberto Conanın rəhbərlik etdiyi məktəb J.D.Salingerin “*Il giovane Holden*”, yəni, “Gənc Holden” romanının baş qəhrəmanı Holden Caulfieldin adına bağlıdır. Tədris ocağının təsis olunmasında əsas məqsəd, məzmun və tədris metodlarını öyrənilməsi üçün orijinal elmlər kursunu açmaq idi. Holden həmçinin tamaşalar, görüşlər, mərasimlərin keçirildiyi bir təşkilat mərkəzidir. Məktəbin həyata keçirdiyi layihələr arasına aşağıdakılar daxildir: “*La biblioteca di Repubblica - L'espresso*” da nəşr olunmuş, müasir dövrün yazıçıları tərəfindən (Andrea Kamilləri, Stefano Benni, Abraham Yehoshua, Umberto Eko, Conatan Coe) nəql edilmiş və artıq klassik hesab olunan əsərlərin toplusu - “*Save the Story*”; Feltrinelli-də nəşr olunan və valideyn və övladlara həsr olunmuş kitablar toplusu “*Save the Parents*”, Gənc italyan yazıçılarının yazdığı natamam romanlar toplusu “*Backstage*”; ingilis dilini öyrənmək üçün “*İ Gionnis*” toplusu və s. Holden məktəbinin bu sahədə gördüyü işlər nəinki gəncləri, ümumən, hər kəsi kitaba, mütaləyəyə cəlb edir. Bundan başqa qeyd etmək lazımdır ki, teatr layihələri sırasında Alessandro Barikkonun Roma şəhərinin Palladium Teatrında, dörd dərsdən ibarət olan “*Palladium Mühazirələri*” adlı tamaşası tamaşaçılara təqdim olunmuşdur. Müasir dövrdə yaşayıb yaradan italyalı yazarlar ümumbəşəri mövzuları işıqlandıraraq dünya ictimaiyyətini, dünya oxucularını yalnız öz sərhədləri arasında yox, sərhədləri aşaraq daha geniş mənada düşünməyə sövq edir. Öz fikirlərini oxucuya çatdırmaq üçün isə hər dəfə daha fərqli, daha yeni, daha mübahisəli ədəbi fəndlərə müraciət edirlər. Müasir İtaliya ədəbiyyatı siyasi-iqtisadi sahədə olduğu kimi, hansısa mənada demək olar ki, avropa xalqlarının ədəbiyyatı ilə vəhdət təşkil etməyə başlayıb. Lakin bu o demək deyil ki, İtaliya ədibləri qədim

köklərə malik ənənələrini unudublar. Əksinə, İtaliya mədəniyyətində, incəsənətində, ədəbiyyatında mövcud olan ənənələri yeni və integrativ şəkildə müasir oxuculara çatdırmağa çalışırlar. Alessandro Barikko isə bu missiyanı layiqli yerinə yetirmək üçün, dəyişən dünyada nəql etmə texnikasını dəyişərək müasir oxuculara uyğunlaşdırmaq üçün yeni metodları tədqiq və tətbiq edir.

1.2. Alessandro Barikkonun “Okean-Dəniz” romanının 53-98 – ci səhifələrinin Azərbaycan dilinə tərcüməsi

Sumatrada, Panceyin şimal sahilinin qarşısında, hər yetmiş altı gündən bir, xaç şəklində, sıx bitki örtüyü ilə əhatə olunmuş və əhalisi olmayan kiçik bir ada peyda olurdu. Bir neçə saat suyun üzündə qalır, daha sonra isə yenə də dənizin dərinliklərinə qərq olurdu. Karkais çimərliyində, əyalətin balıqçıları səkkiz gün əvvəl dünyanın o biri başında yerləşən Seylon dənizində batmış Davemport gəmisinin qalıqlarını tapmışdılar. Fərhadhara gedən yolda dənizçilərin qarşısına qəribə parlaq kəpənəklər çıxmışdı. Kəpənəklər dənizçilərin qulağını batırır, onların ürəklərini sıxırdı. Boqador sularında isə tamamilə sakit bir gündə qəflətən heç nədən peyda olan nəhəng bir dalğa dörd hərbi gəmi karvanı üstələyərək onları yoxa çıxardı.

Admiral Lanqlais dünyanın müxtəlif yerlərindən gəlmiş sənədlərə öz hislərini biruzə vermədən diqqətlə, yavaş-yavaş göz gəzdirirdi. Məktublar, gündəlik çıxarışları, jurnaldan parçalar, şifahi sorğular, məxfi hesabatlar, diplomatik yazışmalar, səfirlikdən göndərişlər. Hər birindən var idi. Rəsmi yazışmaların quru və soyuq məğzi və ya sərxoş dənizçilərin uydurduqları hekayələr, təxəyyüllərinin yazıya alınmış məhsulları bütün dünyanı fırlanırdılar ki, gəlib Renyo adlı məntəqədə Lanqlaisin yazı stolunun üstünə çatsınlar. Lanqlais isə qaz tükündən olan perosu ilə Krallığın adından bu yazıların doğru və həqiqətə uyğun hesab oluna biləcəkləri ilə tamamilə uydurma, yalan və başdan xaric olunub unudulması vacib hesab olunacaqlar arsında xətt çəkirdi, onlar arasındakı sərhəddi müəyyən edirdi. Dünyanın bütün dənizlərindən yüzlərlə surətlər, obrazlar, qəhrəmanlar, səslər, sözlər, cümlələr bu yazı stolunda toplaşdılar. İzdihamda bir-birinə qarışmış hər bir səyahətçi yazı

kalliqrafik xətt ilə incə, ip kimi nazik və zil qara mürəkkəb ilə dəri cildli qalın kitablara dəqiq əlyazma ilə köçürülürdülər. Lanqlaisin ovucu səyahətlərini gözlədikləri bir körfəz kimi idi. Onların aqibəti Lanqlaisin qələmi və qələminin dilindən asılı idi.

Ya qəti, dəqiq və təmiz ölüm.

Cari xəbərin məğzi əsassız hesab edilsin, bu səbəbdən Krallığın sənədlərində və ya digər yazılarda yayılması və ya açıqlanması qəti qadağandır.

Ya da əbədi olaraq aydın, buludsuz bir həyat.

Cari xəbərin məğzi əsassız hesab edilsin, Krallığın bütün sənəd və işlərində ona rast gəlinəcək.

Lanqlais mühakimə edirdi. Məlumatları müqayisə edir, dəlilləri və dindirmələri müəliyə edir, mənbələri araşdırırdı və sonra yekun nəticə çıxarırdı. Davamlı olaraq ucu-bucağı olmayan kollektiv təxəyyülün mücərrəd aləmində yaşayırdı. Bu aləmdə tədqiqatçının aydın baxışı və qəzanın vahiməsi bəzən eyni təsəvvürlər və məntiqi sonu olmayan hekayələr yaradırdı. Onun həyatı möcüzələr içində keçirdi. Buna görə də onun sarayında mövcud mübtəla və müəyyən olunmuş qayda-qanun hökm sürürdü: və onun həyatı müqəddəs sitayiş vərdişlərinin dəyişməz ardıcılığı kimi davam edirdi. Lanqlais özünü müdafiə edirdi. Hər gün fikrində yaratdığı xəyalın təlatümünü zərərsizləşdirmək uğrunda özünü çərçivəyə salırdı. Dünyanın bütün dənizlərindən olan dalğalar ustalıqla işlənmiş bəndin üzərindən ona gəlib çatana qədər sakitləşirdi. Bir addım geridə Lanqlaisin müdrikliyi sakit bir göl kimi onları seyr edirdi. Hərəkətsiz və dəqiq. Qızılgülləri budayan bağbanın qayçısının küylü səsi mərhəmətli hökm verən ilahi qüvvə tək açıq pəncərədən eşidilirdi. Hər-hansı bir səs. Ancaq o gün admiral Lanqlaisin başında o səs dəqiq bir xəbər kimi təkrar olunurdu. Səbrli və inadkar şəkildə - təsadüfi olmaq üçün pəncərəyə daha yaxın – görməli olduğu işləri ona xatırladırdı. Lanqlais onu eşitməməyi üstün tutardı. Lakin şərəfli bir kişi idi. Və buna görə də adalar, qəzalar və kəpənəklərdən bəhs edən səhifələri geri çevirdi, çəkməcəni açdı, oradan möhürlənmiş üç məktub götürdü və onları yazı

stolunun üzərinə qoydu. Üç müxtəlif yerdən gəlirdi. Gizli və təcili yazışmaların fərqli nişanələri daşmasına baxmayaraq, Lanqlais qorxduğu üçün bəzi günlər hətta onları görə bilmədiyi bir yerə qoymuşdu. Lakin indi soyuqqanlı bir tərzdə onları açdı və heç bir tərəddüd etmədən oxumağa başladı. Vərəqin birində bəzi adları, tarixi qeyd etdi. Krallığın mühasibi kimi hər şeyə neytrallıqla yanaşmağa çalışırdı. Oxuduğu son qeyd:

Almayer mehmanxanası, Kuartel.

Sonda məktubları götürdü, yerindən qalxdı və buxaraya yaxınlaşaraq baharın o tənbel günlərində izlədiyi zərif yanan alova atdı. Heç bir zaman oxumaq istəmədiyi zərifliklə bükülmüş məktublarnın alovlanmasını seyr edərək, açıq pəncərələrdən ona gələn qəfil, xoş səssizliyi təvazökarcasına qəbul edirdi. Saatın əqrəbləri kimi dayanmadan işləyən qayçılar. Yalnız bir az sonra bağbanın uzaqlaşan addımları sükuta qərq oldu. Bu tərkın arxasında hər kəsi heyran edəcək dəqiq bir şey vardı. Ancaq Lanqlaisi heyran etmirdi. O, bilirdi. Hər kəs üçün sirli olan, bu iki kişini birləşdirən məlumat - admiral və bağban - onlar üçün artıq bir sirr deyildi. Onların işarələrdən ibarət təkrarolunmaz ittifaqı daimi yaxınlıqdan irəli gəlirdi.

Bir çox hekayələr vardı. Bu hekayə isə uzaq keçmişə gedib çıxırdı.

Bir gün, altı il əvvəl, Admiral Lanqlaisin hüzuruna Adamz adlı bir kişini gətirdilər. Günəşdən yanmış dərisi, saçları çiyinlərə qədər uzun, kobud və hündür biri. Daha çox dənizçiyə bənzəyirdi. Lakin gözə bilmirdi, ayaq üstə dayanması üçün ona dəstək lazım idi. Boynunda irinli iyrenc bir yara görünürdü. İflic kimi, boş, tamamilə hərəkətsiz dayanırdı. Onda vicdanın qalığını göstərən yeganə bir şey baxışı idi. İztirab içində olan heyvanın baxışına bənzəyirdi.

"Onda ovlanmış heyvanın baxışı var," deyə Lanqlais düşündü.

Onu Afrikanın mərkəzindəki bir kənddə tapdıqlarını dedilər. Orada başqa ağlar da-qullar da- var idi. Ancaq o fərqli idi. O, qəbilə başçısının sevimli heyvanı idi. İfrat dərəcədə rəngli daş və tüklərlə bəzədilmiş, o şahın taxtına kəndirlə bağlanaraq dörd pəncəsinin üzərində dayanırdı. Onun atdığı qalıqları yeyirdi. Zərbədən və yaralardan

işgəncə çəkən bədəni vardı. Onun hürməyi şahı əyləndirirdi. İndiyə qədər sağ qalmasının səbəbi bu idi.

"Danışacaq nə isə var?" deyə Lanqlais soruşdu.

O isə dinmir. Danışmır. Danışmaq istəmir. Lakin onunla birlikdə olanlar...digər qullar...və sonra onu tanıyan digərləri də limanda...qıssası, onun haqqında qeyri-adi söhbətlər danışılar, əgər bütün deyilənlərə inansaq bu kişi bir sirrdir.

"Nə deyirlər?"

O, Adamz, otağın mərkəzində hərəkətsiz və iflic vəziyyətdə. Yaddaş və fantaziyanın şadyanalığı, ona aid olduğunu söylədikləri bir həyatın macərası ilə ətrafı canlandırmağa başladı / səhrada üç yüz kilometr piyada / and içir ki, onu zənciyə daha sonra isə ağdəriyə çevrildiyini görüb / çünki qırmızı tozun hazırlanmasını öyrəndiyi yerin şamanı ilə əlbir idi / onları tutan zaman hamısını böyük bir ağaca bağladılar və həşaratların onları əhatə etməsini gözlədilər, amma o, anlaşılmaz dildə danışmağa başladı və qəflətən həmin vəhşilər / əsla işığın yox olmadığı o dağlarda olduğunu and içirdi, buna görə də ondan başqa heç kim oradan ağı başında qayıtmadı / gözəl səsinə görə sultanın divanına gətirilmişdi, digərləri öz işləri ilə məşğul olduğu halda, o isə qızılla bəzənmiş işgəncə otağında qalmağa və oxumağa məcbur idi, bütün bunlar isə sultanın zəhlətökən şikayət səslərini eşitməməsi üçün, məhz bu mahnının gözəlliyini eşitməsi üçün idi / dəniz kimi böyük olan Kabalaki gölündə - çoxları onun dəniz olduğuna inanırdı – nəhəng ağacın yarpaqlarından qayıq inşa edib bir sahildən digərinə üzürdülər, and içə bilərəm ki, həmin qayıqda o da vardı / qumdakı almazları çılpaq və qaça bilməmələri üçün zəncirlənmiş halda toplayırdılar, o məhz orada, mərkəzdə idi, doğrudur ki / hər kəs deyirdi ki, o ölüb, onu fırtına aparıb, yox olub, və bir gün Tefsa qapısının qarşısında bir su oğrusunun əllərini kəsirdilər, mən isə diqqətlə baxırdım, bu o idi, məhz o idi / adı Adamz idi, ancaq min adı var idi və bir gün Ra Me Nivar adlı bir nəfər onunla rastlaşdı, orada mənası uçan adam demək idi, və növbəti dəfə Afrika sahillərində / əsrlər boyu kimsənin girməyə cəsarət etmədiyi və hamını qorxudan lənətin olduğu ölümlər

şəhərində

-Kifayətdir!

Langlais gözlərini, artıq bir neçə dəqiqədir ki əsəbi halda əlində fırlatdığı siqaret qutusunda çəkmədi.

-Yaxşı, aparın onu.

Heç kim tərpənmədi.

Sükut.

-Admiral... başqa məsələ var.

-Nə?

Sükut.

-Bu kişi Timbuktunu görüb.

Langlais siqaret qutusunu fırlatmağı dayandırdı.

-And içməyə hazır olan insanlar var : o, orada olub. Timbaktu. Afrikanın incisi. Gözəl və misli görünməmiş şəhər. Bütün xəzinələrin mücrüsü, bütün barbarların sığınacağı. Naməlum dünyanın ürəyi, min sirlərin qalası, hər sərvətin xəyali səltənəti, sonsuz səyahətlərin naməlum mənzili, hər-hansı səmanın arzusu və bütün suların mənbəyi. Timbaktu. Ağ insanın heç bir zaman səyahət etmədiyi şəhər.

Langlais başını qaldırdı. Otaqda hər kəs qəfil sükunətdən qaçırmış kimi görünürdü. Yalnız Adamzın gözləri, görünməz şikarı pusmaq niyyəti ilə axtarmağa davam edirdi.

Admiral onu uzun uzadı sorğu-sual etdi. Adət etdiyi kimi ciddi, ancaq mülayim, demək olar ki ruhsuz səslə danışdı. Heç bir şiddət, heç bir xüsusi təzyiq. Yalnız dəqiq və səbrlə verilmiş qısa suallar. Heç bir cavab da almadı.

Adamz susurdu. Başqa amansız dünyanın əbədi sürgününə bənzəyirdi. Hətta heç bir baxış onu parçalaya bilmədi. Heç bir şey.

Lanqlais bir müddət sükut içərisində gözlərini ona zilləmişdi. Sonra elə bir işarə etdi ki başqa atmacaya ehtiyac qalmadı. Adamzı oturacaqdan qaldırıb apardılar. Langlais onun uzaqlaşdığını gördü – mərmər döşəmədə sürünən ayaqlarını – hətta Timbuktunun bu anda krallığın coğrafi xəritələrindən daha uzaqda büdrəyən, zəhlətökən hissləri vardı. O şəhər haqda gəzən bir çox əfsanələrdən biri izahsız olaraq onun ağına gəldi: oranın qadınları rəngli torpaqlarla boyanmış bir gözünü açıq saxlayırdı. Qalxdı və halsız vəziyyətdə pəncərəyə yaxınlaşdı. Pəncərəni açmaq istəyirdi ki, başında bir səs, aydın və dəqiq bir cümləni dilə gətirərək onu saxladı:

“ Çünki heç bir kişi onların baxışları qarşısında dəli olmadan dayana bilməz .”

Langlais qəflətən döndü. Otaqda heç kim yox idi. Pəncərəyə tərəf qayıtdı. Bir neçə dəqiqəlik o, heç nə düşünə bilmədi. Sonra aşağıdakı meydanda Adamzı gözdən itirən kiçik izdihamın baş verdiyini gördü. Nə etməli olduğunu soruşmadı. Tez hərəkətə keçdi.

Bir neçə dəqiqə sonra , sürətli qaçdığına görə bir az tənəffüs halda Adamzın qarşısında oldu, ətrafdakılar heyrət içərisində idi. Onun gözlərinə baxdı və alçaq səslə dedi:

“ Bəs sən onu hardan bilirsən?”

Adamz onun fərqi də varmadı. Sanki oradan min kilometrə uzaqda, qərribə bir yerlərdə idi. Lakin onun dodaqları hərəkət etdi və hər kəs onun dediyi sözü eşitdi.

“ Çünki onları görmüşəm.”

Lanqlais Adamz kimi bir çox vəziyyətlə qarşılaşmışdı. Naməlum qitənin sahilində fırtınadan və quldurların zülmündən atılmış dənizçiləri, insanların qurbanı və vəziyyətin əsirinə çevrilmiş, heyvandan fərqi olamayan ağ adamı görmüşdü. Əgər acınacaqlı ölüm onları dərhal yaxalamasa belə, qərribə dünyanın bu möhtəşəm və ya vəhşi küncündə dəhşətli ölüm onları gözləyirdi. Həmin fəlakətlərin təsiri ilə sivil dünyaya qayıdanlar, oradan sağ çıxanlar, gəmidən qurtulanlar çox az idi. Ağılı itirənlər, naməlum dünyadan sağ qayıtmış insanlar. Qeyb olmuş ruhlar.

Lakin Lanqlais bütün bunları bilirdi. Lakin Adamzı özü ilə apardı. Onu səfalətin pəncəsindən qurtarıb öz sarayına apardı. Ağlının qaçıb getdiyi o dünyayı tapıb onu geri qaytarardı. Əslində onu xilas etmək istəmirdi. O, heç belə deyildi. Onda gizli qalan hekayələri xilas etmək istəyirdi. Onun üçün nə qədər zaman lazım olacağı vacib deyildi : həmin hekayələri istəyirdi və əldə edəcəkdə.

Bilirdi ki, Adamz məhz öz həyatını məhv etmiş biri idi. Təsəvvür edirdi ki, onun ruhu şəkillər, hisslər, qoxular, nəfəslər, əzablar və sözlərin başgicəlləndirici dərəcədə vəhşi işğalından dağılmış və qarət edilmiş sakit bir kənd kimidir. Onun gördüyü kül olmuş həyatın paradoksal nəticəsi idi. Onun susqunluğu və hərəkətsizliyi altında qarşısızalmaz bir xaos hökm sürürdü.

Lanqlais həkim deyildi və heç bir zaman kimsəni xilas etməmişdi. Lakin həyatı ona dürüstlüyün gözlənilməz müalicəvi gücünü öyrətmişdi. Demək olar ki, o özü yalnız bu dürüstlüklə müalicə alırdı. O, həyatının hər qurtumunda həll olunan elə bir dərman vasitəsi idi ki, itki acısını uzaq tuturdu. Düşündü ki, Adamzın əlçatmaz uzaqlığı yalnız dürüstlüyü və səbrli işləri unutmura bilərdi. Hiss edirdi ki, bu qeyri- ixtiyari adətin soyuqluğundan təsirlənmiş və bir neçə şerlərin istiliyindən yaranmış xoşagələm bir dürüstlük olmalı idi. Uzun müddət onu ətrafında olan hərəkət və əşyaların dünyasında axtardı. Və sonda onu tapdı. Və heç bir kinayə olmadan ondan, “Sizin vəhşiliyinizin qarşısını almaq üçün hansı dərmanlar möcüzəvi olardı?” deyə soruşanlara , “Mənim qızılgüllərim, ” deyə cavab verməyi sevirdi.

İtkin düşmüş quşu parçadan hazırlanan yuvanın süni istiliyinə yerləşdirən bir uşaq kimi Lanqlais Adamzı öz bağında yerləşdirdi. Ən zərif həndəsi fiqurların olduğu möhtəşəm bağda bütün rənglərin parlaqlığını kölgədə qoyurdu və ciddi nizam-intizam dünyanın hər yerindən gələn bitki və güllərin möhtəşəmliyini nizamlayırdı. Həyatın qarışıqlığı bu bağda ilahi dəqiqliyə çevrilirdi.

Məhz orada Adamz yavaş-yavaş özünə gəldi. Bir neçə ay minlərlə dəqiq qaydaqanunu öyrənmək üçün məzlum-məzlum özünə qapanaraq sükuta qərq oldu. Onun yoxluğu qısa cümlələrlə orada-burada nöqtələnmiş varlığına çevrilməyə başladı və bir

qədər sonra, ona sığınmış heyvanın inadkarlığından əsər qalmadı. Bir il sonra onu görən kəs qarşısında bağbanların ən mükəmməli ilə qarşılaşdığına şübhə ilə yanaşmazdı: dəqiq və sakit hərəkətləri vardı, soyuqqanlı, müəmmalı və yaşı bəlli deyildi. Kiçik bir varlıqdan mərhəmətli Tanrı.

Bütün bu müddətdə Lanqlais ondan heç nə soruşmadı. Əsasən zamanın gözlənilməz dəyişiklikləri və ya süsənlərin vəziyyəti ilə əlaqədar onunla bir neçə cümlə söhbət etdi. Onlardan heç biri keçmişdən söhbət açmırdı. Lanqlais gözləyirdi. Tələsmirdi. Əksinə gözləməkdən həzz alırdı. Belə ki, bir gün bağın orta yolu ilə keçib Adamza yaxınlaşarkən mirvari rəngli petunyadan gözlərini çəkərək ona baxdığını gördü və aydın tələffüzlə -demək olar ki, heç kimin eşitmədiyi- bu sözlərin dediyini eşitdi:

“Timbuktunun divarı yoxdur, orada hər zaman düşüncülər ki, yalnız onun gözəlliyi istənilən düşmənin qarşısını alar.”

Sonra Adamz susdu və nəzərini yenidən mirvari rəngli petunya gülünə zillədi. Lanqlais heç bir söz demədən cığır boyu yoluna davam etdi. Əgər mövcuddursa Tanrı da onu hiss etməzdi.

Həmin gündən Adamzın ürəyindəki hekayələr üzə çıxmağa başladı. Daha fərqli, vaxtaşırı anlarda və müəmmalı ibadətlərdə. Lanqlais ancaq qulaq asırdı. Heç sual vermirdi. Sadəcə qualq asırdı. Bəzən sadə cümlələr olurdu. Bəzən isə əsl hekayələr. Adamz sakit və mülayim səslə nəql edirdi. Sözləri və sakitliyi heyrətamiz incəsənətlə qiymətləndirilirdi. Onun əfsanəvi ilahi nəğmələrində təlqinedici bir şey var idi. Ona qulaq asmaqda bir sehr var idi. Lanqlais ondan ovsunlanmışdı.

Bu hekayələrdə eşitdiyi heç bir şeyə tünd rəngli kitablarında rast gəlinmirdi. Bu dəfə həmin hekayələr Krallığı maraqlandırmırdı. Bu hekayələr onun üçün idi. Təcavüzə məruz qalmış və ölmüş torpağın dərinliyindən çiçək açmalarını gözləyirdi. İndi onları toplayırdı. Öz tənhalığına təklif etdiyi bir töhvə idi. Özünü bu hekayələrə həsr edərək onların kölgəsində qocaldığını və bir gün hər-hansı bir ağ insana qadağan olunmuş Timbuktunun ən gözəl bağının təsvirlərini gözləri önündə canlandıraraq ölümü xəyal edirdi.

Düşünürdü ki, hər şey əbədi olaraq belə asan və rahat olacaq. Təsəvvür edə bilmirdi ki, onu Adamz adlı həmin kişi ilə nə işə bağlaya bilər.

Adamzın gəlişindən bir müddət sonra Admiral Lanqlais şahmat oyunundakı kimi həyatında riskli gedişat etmək zərurəti qarşısında qaldı. Bir gün öz kiçik çevrəsi ilə birgə axmaqlığı və qəddar əməlləri ilə tanınan quldur tərəfindən açıq sahədə tutulmuşdu. Əslində, təccüblü olsa da, qurbanlarına qəzəblənməmişdi. Yalnız Lanqlais saxladı və digərlərini onu geri qaytarmaq üçün pul tapmaq tapşırığı ilə azadlığa buraxdı. Lanqlais azad olmaq üçün kifayət qədər zəngin olduğunu bilirdi. Ancaq pulun gəlməsini gözləyən quldurun yetərincə səbrli olacağını bilmirdi. Həyatında ilk dəfə özündə ölümün kəskin iyini hiss etdi.

Heç bir zaman səyahət etməkdən imtina etməyən bir vəqonda gözləri bağlı və zəncirlənmiş halda iki gün keçirdi. Üçüncü gün onu vəqondan endirdilər. Gözündəki sarğıni açdıqları zaman o, özünü quldurun qarşısında oturduğunu gördü. Onların arasında balaca stol var idi. Stolun üstündə şahmat taxtası. Quldur qısa izahat verdi. Ona şans verirdi. Bir oyun. Qalib gəlsəydi azad olacaqdı. Uduzsaydı onu öldürəcəkdə.

Lanqlais onu düşündürməyə cəhd etdi. Ölü halda heç dəyəri yox idi, niyə belə taledən imtina etsin?

“ Sizdən nə düşündüyünüzü soruşmadım. Sizdən yalnız hə və ya yox cavabı soruşdum. Tələsin.”

Dəli. O, bir dəli idi. Lanqlais başa düşdü ki, seçim etmək şansı yoxdur.

“ Necə istəyirsiniz,” dedi və baxışlarını şahmat taxtasına yönəltdi. Quldurun bu məntiqsiz, qəddar və hiyləgər oyununu anlamaq asan idi. Ağ fiqurları saxlamaqla yanaşı - əksini iddia etmək ağılsızlıq olardı- səliqəli şəkildə sağdakı filin yerinə ikinci vəzir ilə oynayırdı. Maraqlı variant.

“Bir şah,” deyə özünü işarə edərək, - və iki vəzir- yanında əyləşən həqiqətən gözəl olan iki qadını göstərərək istehza ilə davam etdi. Etdiyi zarafat iştirakçılar arasında nəzarətsiz gülüşə və sevincli qışqırıqlara səbəb oldu. Əylənməyən Lanqlais isə

axmaq bir şeyə görə ölmək üzrə olduğunu düşünərək baxışını qaldırdı.

Quldurun ilk hərəkəti tamamilə sükutu geri qaytardı. Şahın piyadası iki gedişat önə getdi. Lanqlaisin növbəsi idi. Bir neçə saniyə qalmışdı. Sanki nəyisə gözləyirdi, amma nəyi bilmirdi. Onu yalnız başının içində möhtəşəm sakitliklə aydın gələn səsi eşidən zaman başa düşdü:

“At filin sırasına .”

Bu dəfə ətrafına baxmadı. O səsi tanıyırdı. Və bilirdi ki, orada deyil. Allah bilirdi necə, ancaq çox uzaqdan gəlirdi. Atı götürdü və onu fil piyadanın qarşısına apardı.

Altıncı gedişatda bir az şanslı fiquru vardı. Səkkizincidə müdafiəyə keçdi. On birinci şahmat taxtasının mərkəzindəki başçı idi. İki hərəkətdən sonra onu müdafiə edən fili qurban verdi, bu növbəti hərəkətdə rəqibin vəzirini məğlub etməyə kömək oldu. İkinci onu bir hiylə ilə tələyə saldı – bunun fərqişəydi – o absurd səsin vaxtsız gəlişi heç bir zaman iddialı ola bilməzdi. Ağ fiqurların müqavimətini qıran zaman quldurda hirsini və şiddətli qəzəbin artdığını hiss edirdi. Qazanmaqdan qorxmağa başladı. Ancaq səs onu yalnız buraxmadı.

İyirmi üçüncü gedişatda quldur ona həll kimi görünən çox aşkar bir səhvlə yol açdı. Lanqlais qəti şəkildə gələn səsi eşidən zaman ondan dərhal faydalanmaq niyyətində oldu:

“Şaha diqqət et, admiral.”

Şaha diqqət et. Lanqlais dondu. Ağ şah pis işlənmiş qalanın qalıqları arxasında tamamilə zərərsiz vəziyyətdə dururdu. Nəyə diqqət etməli? Şahmat taxtasına baxır ancaq anlamırdı.

Şaha diqqət et.

Səs sükuta qərş oldu.

Hər şey susurdu.

Bir neçə saniyə keçdi.

Sonra Lanqlais başa düşdü. Quldur qəflətən bıçaq çıxarıb sürətlə ürəyinə sancmadan bir neçə saniyə əvvəl, onun beynində sanki şimşək çaxdı. Lanqlais ondan daha cəld tərpəndi. Qolundan yapışaraq bıçağı ondan güclə ala bildi və onun başlatdığı oyunu bitirmək üçün boğazını kəsdi. Quldur yerə yığıldı. İki qadın dəhşətə gələrək oradan qaçdılar. Digərləri sanki heyrətdən donmuşdular. Lanqlais sakitliyini qoruyurdu. Daha sonra düşündüyü zaman ona mənasız gələn təntənəli bir hərəkətlə ağ şah fiquru götürüb şahmat taxtasına atdı. Sonra bıçağı yumruğu arasında bərk-bərk tutaraq ayağa qalxdı və oradan yavaş-yavaş uzaqlaşdı. Heç kim tərpənmədi. Gördüyü ilk atın üstünə mindi. Xalq teatrının qəribə səhnəsinə sonuncu dəfə baxdı və oradan qaçıb getdi. Həyatın önəmli anlarında tez-tez baş verdiyi kimi tamamilə anlamsız, yeganə düşüncənin olduğunu görərək heyrətləndi: ilk dəfə idi ki, qara fiqurlarla oynuyaraq bir oyun qazanırdı.

Sarayına döən zaman Adamzı huşsuz və qızdırmadan əziyyət çəkərək yataqda uzanan vəziyyətdə tapdı. Həkimlər nə edəcəklərini bilmirdilər.

“Heç nə etməyin. Heç nə” – deyə o bildirdi.

Dörd gündən sonra Adamz özünə gəldi. Çarpayısının yanında Lanqlais vardı. Bir-birinə baxırdılar. Adamz yenidən gözlərini yumdu. “Sənə həyatımı borcluyam” – deyə Lanqlais alçaq səslə dedi.

“ Bir həyat,” deyə Adamz izah etdi. Sonra yenidən gözlərini açdı və Lanqlaisin gözlərinə zillədi. Bu bir bağbanın baxışı deyildi. Bu ov arxasınca düşən bir heyvanın baxışı idi.

“ Mənimki heç vecimə də deyil. İstədiyim başqa həyatdır.”

O cümlənin mənasını Lanqlais çox gec başa düşmüşdü, başa düşdüyündə isə artıq gec idi.

Bir admiralın yazı stolunun qarşısında ayaq üstə hərəkətsiz dayanan bir bağban. Hər yerdə kitablar və kağızlar. Ancaq səliqəli şəkildə. *Səliqəli*. Şamdanlar, xalçalar, dəri

qoxusu, qara şəkillər, qəhvəyi pərdələr, xəritələr, silahlar, qəpiklər, portretlər. Gümüşlər. Admiral bağbana bir vərəq uzadaraq dedi:

“Almayer lokandası. Kuartelə yaxın, dəniz kənarında bir yer.

“Oradadır?”

“Bəli.”

Bağban vərəqi бүkdü, cibinə qoydu və dedi:

“Bu axşam yola düşəcəyəm.”

Admiral gözünü yerə dikdi və bu anda onun bu sözü söylədiyini eşitdi:

“Əlvida.”

Bağban qapıya yaxınlaşdı. Admiral ona baxmadan mırıldandı:

“Bəs sonra? Sonra nə baş verəcək?”

Bağban ayaq saxlayaraq: “heç bir şey” – dedi və oradan çıxdı.

Admiral susdu.

Lanqlais fikrini Malaqar sularında uçan gəminin rotasına yönəldərkən, Adamz Borneo gülünün qarşısında dayanıb onun ləçəyinə dırmaşan və daha sonra uçub gedən həşəratın narahatlığını gizlicə seyr etməyi qərara almışdı, eyni instinktlə Malaqar sularını dəf edərkən həmin, uçan yelkənli gəmi kimi hər iki qardaş da o anda birləşərək gerçəyi gizlicə rədd etməkdə və o qaçış sahəsini seçməkdə idilər, eyni zamanda gözlərində eyni görüntü vardı, iki kişinin yaddaşını artıq heç nə ayıra bilməzdi, məhz o iki uçuş, həşəratın və yelkənli gəminin uçuşunda eyni saniyədə sonun iz qoyduğu acı dadı hiss edir və bir anlıq partladığı zaman talenin nə qədər səssiz olduğunu keşf edirdilər.

Elisevin Almayer mehmanxanasının birinci mərtəbəsində üzü dağlara baxan bir otaqda gecə ilə mübarizə aparırdı. Yorğanın altında tərپənmədən yuxunun yoxsa qorxunun birinci gələcəyini gözləyirdi.

Dənizin səsi kim bilir hansı göyün övladı olan fasiləsiz çaxan ildırımın gurultusu, durmadan fırlanan uçqunun səsi kimi gəlirdi. Bir an belə olsa dayanmırdı. Yorğunluq nədir bilmirdi. Mərhəmət nədir onu da bilmirdi.

Baxdığın zaman edilən səs-küyü hiss etmirsən. Ancaq qaranlıqda... Bütün o sonsuzluk yalnız qəzaya, divardakı səsə, bezdirici kor fəryada çevrilirdi. Gecə yanan zaman dənizi söndürə bilməzsən.

Elisevin başında bir boşluq qabarcığının partladığını hiss etdi. O gizli partlayışı, sözlə ifadə edilməyən, görünməz acını yaxşı tanıyırdı. Ancaq onu tanımağın heç nəyə faydası yox idi. Heç bir şeyə. Tük ürpərdən, gizli ağrı – zalım ögey ata – hər tərəfini bürüyürdü. Onun olan şeyləri geri alırdı.

Onu qorxudan nə daxilinə işləyən soyuq, nə ürəyinin tez-tez döyünməsi, nə tərləməsi, nə də əllərinin titrəməsi idi. Onu qorxudan yox olmaq, aqlını itirmək, naməlum çaxnaşmanın və qorxu sarsıntısının olması hissi idi. Yarımçıq üsayanlar kimi düşüncələrinə görə – üşütmələri – üzü sərt ifadə almışdı, qaçışı olmayan o dəhşətə, qaranlığa baxmamaq üçün gözlərini yummuşdu. Bu bir müharibə idi.

Elisevin otağının Pluke Atanın otağı ilə bağlayan, ondan bir neçə metr aralı qapı haqda düşünməyə qadir oldu. Bir neçə metr. Onu etməli idi. İndi ayağa qalxacaq və gözlərini açmadan onu tapacaqdı, və beləliklə Pluke Atanın səsi kifayət edəcəkdi, və hər şey keçəcəkdi – yerindən qalxmaq, bir neçə addım atmaq üçün güc tapmaq, otağı keçmək, qapını açmaq kifayət idi – ayağa qalxmaq, yorğanın altından çıxmaq, divar boyunca qaçmaq – ayağa qalxmaq, ayaq üstə dayanmaq, bir neçə addım atmaq – ayağa qalxmaq, gözlərini bağlı saxlamaq, o qapını tapmaq, onu açmaq – ayağa qalxmaq, nəfəs almağa cəhd etmək və sonra yataqdan ayrılmaq – qalxmaq, ölməmək – oradan qalxmaq, qalxmaq. Dəhşət. Dəhşət.

Bir neçə metr deyildi. Tükənmək bilməyən kilometrər idi: onu öz otağından, öz əşyalarından, atasından və ölkəsindən ayıran kilometrər. Hər şey uzaq idi. Hər şey itirilmişdi.

Bu müharibə ilə qələbə çalına bilməzdi. Və Elisevin təslim olmuşdu.

Gözlərini elə açdı ki, sanki öləcək.

Dərhal başa düşmədi.

Onu gözləmirdi.

Otaq işıqlı idi. Bacala bir işıq. Amma hər yeri işıqlandırırdı. İsti idi.

Döndü. Çarpayının yanında, bir stulda Dira dizində böyük bir kitab və əlində bir şamdanla otururdu. Yanan bir şam. Qaranlıqda görünməyən zəif alov.

Elisevin yastıqdan başını qaldıraraq baxdı. Sanki o qız başqa bir yerdə idi, ancaq hələ də orada idi. Gözlərini o səhifələrə zilləmişdi, ayaqları yerə dəymir, yavaş-yavaş yellənirdi: yupkasının altından sallanan qıçlarına asılı olan iki balaca ayaqqabısı dalaqabağa gedib-gəlirdi.

Elisevin yenidən başını yastığa qoydu. Şamın alovunun hərəkətsiz tüstüləndiyini görürdü. Otaq şirin-şirin yatırdı. Özündə bir yorğunluq, möhtəşəm bir yorğunluq hiss etdi.

“Artıq dəniz hiss olunmurdu,” deyə bir anlıq düşündü və gözlərini yumaraq yuxuya getdi.

Səhər oyananda stulun üstündə təkə şamdanın olduğunu gördü. Şam hələ də yanırıdı. Sanki istifadə olunmamışdı. Sanki bir anlıq uzun gecənin keşiyində dayanmışdı. Pəncərədən otağa yeni günü gətirən böyük işıqda görünməz alov.

Elisevin yerindən qalxdı. Bir nəfəslə şamı söndürdü. Hər tərəfdən yorulmaq bilməyən bir musiqçinin qəribə musiqisi gəlirdi. Böyük bir səs-küy. Bir tamaşa.

Dəniz qayıtmışdı.

Plasson və Bartlbum o səhər birlikdə çıxdılar. Hər biri öz ləvazimatı ilə idi: Plasso öz dəzgahı, boyaları və fırçaları ilə, Bartlbum isə dəftər və ölçü ləvazimatları ilə. Sanki dəli bir ixtiraçının damını boşaltmışdılar. Biri balıqçı plaşı və çəkməsini, digəri isətədqıatçı frakı geyinib, başına yun papaq, əllərinə də barmaqsız pianoçu

əlcəklərini keçirmişdi. Bəlkə də orada dəli olan təkə ixtiraçı deyildi.

Əslində, Plasson və Bartlbum bir-birini heç tanımırdı. Sadəcə bir neçə dəfə mehmanxananın koridorlarında ya da yeməxanada qarşılaşmışdılar. Ann Deveria belə qərar verməsə idi, güman ki, orada, sahildə iş yerlərinə tərəf birlikdə getməyəcəklərdi.

“İnanılmazdır. Kimsə sizi bir-birinizə bağlasa, sizin ikinizdən mükəmməl və bənzərsiz bir dəli çıxar. Məncə Tanrı hələ də orada qarşısında böyük bir puzzle ilə bir-birini tamamlayan bu iki parça hara getdi, deyə öz-özündən sorusur.”

“Puzzle nədir? - deyə Bartlbum soruşduğu vaxt Plasson da eyni sualı vermişdi, - Puzzle nədir?”

Növbəti səhər hər biri öz aləti ilə, ancaq birlikdə olaraq hər gün yorucu vaxt keçirdikləri qərribə ofisə tərəf gedirdilər.

Plasson əvvəlki illərdə paytaxtın ən çox sevilən portret rəssamı olaraq pul qazanmışdı. Demək olardı ki, bütün şəhərdə, həqiqətən pul tamahkarı olub, lakin evində Plassonun bir portreti belə olmayan ailə tapmaq olmazdı. Portretlər, təbii ki, yalnız portretlər. Torpaq sahibləri, xəstə evli xanımlar, kök uşaqlar, qırıq düşmüş böyük xalalar, al yanaqlı sahibkarlar, ərə gedəcək qızlar, nazirlər, keşişlər, Opera primadonnaları, əsgərlər, şairələr, sikripkaçılar, akademiklər, məşuqələr, bankilər, dahi uşaqlar: sənət çevrəsində “Plasson toxunuşu” adlandırılan tərzlə qaçınılmaz tərzdə mənə verilmiş yüzlərlə təəccüblü üz, paytaxtın zəngin ailələrinin divarlarında asılı olan gözəl çərçivələrinədən göz vururdu : dəyərli rəssam həqiqətən bənzərsiz bir istedadla, maraqlı tərzilə hər cür baxışa, hətta buzovun baxışına belə zəka parlaqlığı bəxş edə bilirdi. Aydın idi ki, “ buzov baxışı” ifadəsi sənət çevrəsində az istifadə olunurdu.

Plasson illərlə belə davam edə bilirdi. Zəngin simalar heç vaxt tükənmir. Ancaq bir gün, qəflətən, hər şeydən imtina edib çıxıb getmək qərarına gəldi. İllərdir içində saxladığı dəqiq bir fikir onu aparıb getdi.

Dəniz portreti çəkmək.

Hər şeyini satdı, atelyesini tərk etdi və əsla tükənə bilməyəcəyini düşündüyü bir səyahətə başladı. Dünyanın ətrafında min kilometrə sahə vardı. Doğru nöqtəni tapmaq asan olmaya bilərdi.

Bu qeyri-adi tərk səbəblərini soruşan dünya jurnalistlərinə dəniz məsələsindən bəhs etmədi. Əzəmətli portret sənətinin ən böyük ustadının imtinasının arxasında nə olduğunu bilmək istəyirdilər. Çoxsaylı şərhələrə bir cümlə ilə qısa şəkildə cavab verdi:

“Mən pornoqrafiyadan bezmişəm.”

Yola düşmüşdü. Artıq onu heç kim tapa bilməzdi.

Bütün bunları Bartlbum bilmirdi. Heç bilməzdi də. Buna görə, dəniz sahilində havanın gözəlliyi haqda deyilənlər bitəndə, söhbəti bir az da uzatmaq üçün bu sualı verməyə cəhd etdi:

“Uzun müddətdir rəsm çəkirsiz?”

Plasson bu halda belə qısa cavab verdi:

“Başqa bir şey ilə heç məşğul olmadım.”

Plassonun dediklərinə qulaq asan hər kəs iki ehtimalın olduğunu düşünərdi: o, ya dözülməz dərəcədə təkəbbürlü, ya da axmaq idi. Lakin başa düşülməyə ehtiyac vardı. Plassonun belə bir qəribə xüsusiyyəti var idi ki, danışan zaman bir cümləni heç vaxt bitirmirdi. Onu bitirməyi bacarmırdı. Cümlə yeddi-səkkiz sözü keçməmiş fikrini tamamlayırdı. Yoxsa yarıda qalırdı. Buna görə də xüsusilə əcnəbilərlə danışdığı zaman kəskin və qısa cümlələr qurmağa cəhd edirdi. Bu işdə də istedadlı olduğu deyilirdi. Əlbəttə, insana bir az lovğa və sıxıcı dərəcədə yığcam gələ bilərdi. Amma bu ümumi olaraq axmaq görünməkdən daha yaxşı idi: sadəcə olaraq, aydın, hətta sadə cümlələr qurduğu zaman onu bitirə bilməyəndə müntəzəm olaraq bu baş verirdi.

“ Mənə deyin, Plasson, dünyada bitirməyi bacardığınız bir şey var? – deyə bir gün Ann Deveria hər zaman olduğu kimi laqeydcəsinə məsələnin kökünü

müəyyənləşdirərək soruşmuşdu”.

“Bəli: xoşagəlməz söhbətlər – deyə o, cavab verdi, sonra stol arxasından qalxdı və otağına getdi”. Qeyd edildiyi kimi, qısa cavablar verməkdə bacarıqlı idi. Həqiqətən bacarıqlı idi.

Bartlbum heç bunları da bilmirdi. Bilə bilməzdi. Ancaq onları başa düşmək üçün tələsdi.

Günorta vaxtı günəşin altında, Bartlbum və Plasson sahilə oturaraq Diranın hazırladığı yeməklərdən yeyirdilər. Dəzgah onlardan bir neçə metr aralıda quma bərkidilmişdi. Üzərində hər zamanki ağ parça var idi. Hər şeyin üzərinə əsən şimal küləyi.

BARTLBUM: “ Bu şəkillərdən hər gün birini çəkirsiz?”

PLASSON: “ Bir mənada...”

BARTLBUM: “ Yəqin otağınız doludur...”

PLASSON: “ Yox. Onları atıram”.

BARTLBUM: “Atırsız?”

PLASSON: “ Dəzgahın üzərindəkini görürsüz?”

BARTLBUM: “ Bəli”.

PLASSON: “ Aşağı- yuxarı hamısı belədir”.

BARTLBUM: “ ...”

PLASSON: “ Siz atarsız?”

Günəşin üzərindən keçən bulud. Qəflətən soyuq düşdü. Bartlbum yenidən yun papağını başına qoydu.

PLASSON: “Çətindir”.

BARTLBUM: “ Onu mənə deməyin. Mən heç bu pendir dilimini də çəkə bilmərəm, bunları necə etdiyiniz bir sirrdir, mənim üçün bir sirrdir”.

PLASSON: “Dəniz çətindir”.

BARTLBUM: ...

PLASSON: “Hardan başladığını anlamaq çətindir. Baxın, portretlər çəkəndə, insan portretləri, hardan başlayacağımı bilirdim, həmin üzlərə baxırdı və dəqiq bilirdim... (stop)

BARTLBUM: ...

PLASSON: ...

BARTLBUM: ...

PLASSON: ...

BARTLBUM: “Siz insan portretləri çəkirdiniz?”

PLASSON: “Bəli”.

BARTLBUM: “Bax budur, neçə illərdir ki, portretimi çəkdirmək istərdim, həqiqətən, sizə indi axmaq kimi görünə bilər, amma...”

PLASSON: “İnsanların portretini çəkəndə *gözlərdən başlayırdım*. Qalan hər şeyi unudur və fikrimi gözlərə cəmləşdirirdim, dəqiqələrcə onları incələyirdim, sonra qələm ilə eskizini çəkirdim və işin sirri o idi, çünki gözləri gözləri çəkdikdən sonra ...(stop)

BARTLBUM: ...

PLASSON: ...

BARTLBUM: “ Gözləri çəkdikdən sonra nə baş verir?”

PLASSON: “O baş verir ki, yerdə qalan hər şey öz axarı ilə gəlir, digər parçalar o başlanğıc nöqtəsinin ətrafında fırlanır, heç ehtiyac da qalmır ki,” ... (stop)

BARTLBUM: “Heç ehtiyac da qalmır”.

PLASSON: “ Xeyr. İstəyən modelə baxmaqdan imtina da edə bilər, hər şey kortəbii gəlir, ağız, boyunun əyrisi, hətta əllər də... Ancaq əsas olan şey gözlərdən başlamaqdır, başa düşürsünüz? , və əsl məsələ də burdadır, məni dəli edən məsələ məhz buradadır”: ... (stop)

BARTLBUM: ...

PLASSON: ...

BARTLBUM: “Plasson, məsələnin hara olduğu haqda bir fikriniz var?”

Doğrudur: bir az dolaşlıq idi. Ancaq işə yarayırdı. Sadəcə ona başlamaq kifayət idi. Hər dəfə. Səbrlə. Qeyri-adi duyğusal həyatından anlaşıla bilirdi ki, Bartlbum səbrli kişi idi.

PLASSON: “ Məsələ burasındadır ki, dənizin gözləri hansı cəhənnəmdən başlayır. Kəşf etməyənədək heç bir şey yarada bilməyəcəm, çünki o başlanğıc nöqtəsidir, başa düşürsünüz? Hər şeyin başlanğıc nöqtəsi, harada olduğunu başa düşməyənədək günlərimi bu lənətlənmiş suya baxmaqla keçirəcəm ki...” (stop)

BARTLBUM: ...

PLASSON: ...

BARTLBUM: ...

PLASSON: “Budur məsələ, Bartlbum: Səbrli: bu dəfə öz-özünə yenidən başlamışdı”.

PLASSON: “Budur məsələ: dəniz harada başlayır?”

Bartlbum susur.

Günəş buludlar arasında gedib-gəlirdi. Hər zaman olduğu kimi sakit tamaşanı təşkil edən şimal küləyi idi. Dəniz tələssiz halda ilahilərini oxumağa davam edirdi. Əgər gözləri olsaydı, o anda oraya baxmazdı.

Səssizlik.

Bir neçə dəqiqəlik sükut.

Sonra Plasson Bartlbuma tərəf döndü və bir nəfəsdə: “ bəs siz, siz bütün bu gülünc alətlərinizlə nə iş görürsüz?” – dedi.

Bartlbum gülümsədi.

“ Dəniz harada bitir”.

İki ədəd puzzle. Bir-biri üçün yaradılmışlar. Səmanın bir yerində bir qoca Tanrı, bi anda onları yenidən tapmışdı.

“Lənət şeytana! Mən deyirdim ki, onlar yox ola bilməzlər”.

“Otağınız aşağı mərtəbədədir. Orada, soldan üçüncü qapı. Açarları yoxdur. Burada heç kimin açarı yoxdur. Bu kitaba adınızı yazmalısınız. Məcburi deyil, ancaq hamı onu edir”.

İmzalar olan böyük kitab taxta kürsünün üzərində açıq vəziyyətdə dururdu. Digər adların xəyallarını gözləyən yenicə düzəldilmiş kağız yataq. Kişinin qələmi ona artıq toxunmuşdu.

Adamz.

Sonra bir anlıq tərəddüd edərək hərəkətsiz dayandı.

“Digərlərinin adlarını bilmək istəsəniz, məndən soruşa bilərsiniz. Bu sirr deyil”.

Adamz böyük kitabdan gözlərini qaldırdı və gülümsədi: “ Dira gözəl addır”.

Uşaq çaşıb qalmışdı. Qeyri-iradi olaraq böyük kitaba baxdı.

“Mənim adım yazılmayıb”.

“Orada deyil”.

O uşağın yaşı ondan artıq olmazdı. Ancaq istəsə idi min yaşdan da çox ola bilərdi.

Gözlərini Adamzın gözlərinə dikdi və deyəcəklərini elə kəskin səslə dedi ki, sanki orada olmayan qadının səsi idi.

“Adamz sizin əsl adınız deyil”.

“Deyil?”

“Deyil”.

“Bəs onu necə bilirsiniz?”

“Mən də oxuya bilirəm”.

Adamz gülümsədi. Əyildi, çamadanını götürdü və otağında doğru getdi.

“Soldan üçüncü otaq – deyə arxadan uşaq səsi yenidən qışqırdı”.

Açarlar yox idi. qapını açdı və içəri daxil oldu. Çox şey gözləmirdi. Ancaq ən azından boş otaqla qarşılaşacağını düşünürdü.

“ Ah, üzr istəyirəm – deyə Pluke Ata pəncərədən uzaqlaşaraq və qeyri-iradi geyimini düzəldərək dedi”.

“Otağı səhv salmışam?”

“Yox, yox... mən özüm... otağım yuxarıdadır, yuxarı mərtəbədə, lakin o da təpələrə baxır, dəniz görünür: onu tədbir üçün seçdim.

“Tədbir üçün?”

“Fikir verməyin, uzun hekayədir... Qısa, buradan nə görsəndiyini bilmək istəyirdim, amma indi çıxıb gedirəm, bilsəydim heç gəlməzdim...”

“İstəyirsinizsə qalın”.

“ Xeyr, indi gedim. Görəcəyiniz iş çox olar, yeni gəlib çatıbsınız?”

Adamz çamadanını yerə qoydu.

“ Nə axmaq sualdır, əlbəttə yeni gəlib çatıbsınız... yaxşı, daha gedim. Ah, ... mənim

adım Plukedir, Pluke Ata.

Adamz başını yellədərək: - “Pluke Ata” – dedi.

“Bəli”.

“Görüşənədək, Pluke Ata”.

“ Hə, görüşənədək”.

Qarıya doğru irəlilədi və otaqdan çıxdı. Məlumat bölməsinin qarşısından keçərkən – elə də ora müraciət etməzdi – özündən aslı olmayaraq mırıldadı:

“Kimsə gələcəyini bilmirdim, sadəcə dənizin necə göründüyünə baxmaq istəyirdim...”

“ Mühüm deyil, Pluke Ata”.

Getmək istəyirdi ki, bir an dayandı, bir neçə addım geri getdi və astaca məlumat bölməsinin dəzgahına əyilərək, alçaq səslə Diradan soruşdu: - “sizcə həkim ola bilər?”

“Kim?”

“O”.

“Ondan soruşun”.

“Sual eşitmək istəyi olan birinə bənzəmir. Mənə heç adının nə olduğunu da demədi”.

Dira bir anlıq tərəddüd etdi: “Adamz”.

“Sadəcə Adamz?”

“Sadəcə Adamz”.

“Ah”.

Gedəcəkdə, lakin, yenə söyləmək istədiyi bir şey vardı. Səsini bir az da aşağı salaraq ondan soruşdu: “ Gözləri... Ov arxasınca gedən heyvanın gözləri kimidir”.

Bu dəfə həqiqətən deyəcəkləri qurtarmışdı.

Ann Deveria bənövşəyi plaşına bürünərək sahil boyunca gəzir. Yanında ağ çətiri ilə Elisevin adlı bir qızcığaz var. On altı yaşındadır. Bəlkə öləcək, bəlkə də yaşayacaq. Kim bilir. Ann Deveria gözlərini qarşısındakı boşluqdan çəkməyərək danışır. Bir çox baxımda *qarşıya* baxır.

“Mənim atam ölmək istəmirdi. Qocalırdı, amma ölməyirdi. Xəstəliklər onun həyatını məhv edirdi, ancaq o, inadkarcasına həyata tutunurdu. Son zamanlar heç otağından da çıxmıyrdı. Onun hər işini etməli idilər. İllərlə belə davam etdi. İçində görünməz bir küncdə inşa edilmiş bir növ qalada özünə qapanmışdı. Hər şeydən imtina etdi, ancaq özündə həqiqətən vacib olan iki şeyi bərk-bərk saxladı: yazmaq və nifrət etmək. Hələ də hərəkət edə bilən əli ilə çətinliklə yazırdı. Və gözlərə nifrət edirdi. Danışmaq, bir daha ölənə qədər danışmadı. Yazırdı və nifrət edirdi. Öləndə - çünki nəhayət ölmüşdü – anam yüzlərlə cızma-qara vərəqləri götürdü və bir-bir oxudu. Sıra ilə tanıdığı bütün insanların adlarını yazmışdı. Hər birinin qarşısında dəhşətli ölümün ətraflı təsvirini yazmışdı. Mən həmin vərələri oxumadım. Amma gözlərini – ölənə qədər, hər gün hər dəqiqə nifrət edən o gözləri – gördüm. Həm də necə gördüm. Həyat yoldaşım ilə yaxşı baxan gözləri olduğuna görə evləndim. Yaxşı baxan gözləri vardı.

Sonra həyat sənə təsəvvür etdiyini kimi getmir. Öz yolunu gedir. Sən də öz yolunla. Və onlar da eyni yol deyildir. Belə... Mən xoşbəxt olmaq istəmirdim, elə deyil. İstəyirdim ki... xilas olum, bəli, xilas olmaq. Ancaq hansı tərəfə getməyə ehtiyac olduğunu gec başa düşdüm: arzular tərəfə. İnsanı başqa şeylərin xilas edəcəyini gözləyirlər: borc, dürüstlük, yaxşılıq etmək, doğru olmaq. Xeyr. Xilas edən məhz arzulardır. Doğru olan yeganə şey onlardır. Onlarla olsan xilas olacaqsan. Amma bunları gec başa düşdüm. Həyata vaxt versən qərribə və amansızcasına dəyişər: və hiss edirsən ki, o anda sənə zərər verəcək şeyləri arzu edirsən. O anda hər şey alt-üst olur, qaçmaq şansın da olmur, nə qədər hərəkət etsən o qədər də dolaşmaq vəziyyətdə düşürsən, nə qədər üsyan etsən o qədər də zərər görürsən. Xilas ola bilməyirsən. Çox gec olduğu zaman mən arzulamağa başladım. Bütün gücüm ilə istəyirdim. Özümə o

qədər zərər verdim ki, heç təsəvvür belə edə bilməzsən.

Bilirsən, burada gözəl olan şey nədir? Bax: biz gəzirik, bütün ayaq izlərimizi qumun üzərinə buraxırıq, onlar da orada dəqiq və səliqəli şəkildə qalırlar. Lakin sabah oyandığın vaxt bu böyük çimərlikdə nə bir ləpir, nə də başqa bir işarənin olmadığını görəcəksən. Gecə dəniz onu silir. Dalğa onu gizlədir. Sanki oradan heç vaxt heç kim keçməyib. Sanki heç vaxt mövcud olmamışıq. Əgər dünyada bir heçin olduğunu düşündüyümüz bir yer varsa, o da buradır. Artıq torpaq deyil, hələ dəniz də deyil. Nə yalan həyatdır, nə də doğru həyat. Vaxtdır. Vaxt keçir. Vəssalam.

Mükəmməl bir sığınacaq ola bilər. Hər hansı bir düşməyə görünməz olarsan. Asılı vəziyyətdə. Plassonun rəsmləri kimi ağ. Hətta sənin üçün görünməz. Bu sıxıntıyı pozan nə isə var. Qaçma bilmədiyini bir şeydir. Dəniz. Dəniz ovsunlayır, dəniz öldürür, sarsıdır, qorxudur, hətta güldürür, bəzən yox olur, bəzən də gölün arxasında gizlənir, və ya fırtına qurur, gəmiləri aşırır, sərvət bəxş edir, cavab vermir, şirindir, güclüdür, anidir. Lakin hər şeydən öncə, dəniz *çağırır*. Bunu görəcəksən, Elisevin. Dərinlikdə *çağırmaqdan* başqa heç nə etmir. Əsla buraxmır, içinə girir, üzərində dayanır, istədiyi də sənə. Heç nə olmamış kimi də davrana bilərsən, ancaq bir işə yaramır. Səni çağırmağa davam edəcək. Bu gördüyün və mövcud olub ancaq görə bilmədiyini digər dənizlər hər zaman, həyatından bir addım kənarda pusquda dayanaraq, səbrlə səni çağıracaq. Yorulmadan, onların səni çağırmaqlarını eşidəcəksən. Bu qum ərafında baş verir. Hər cənnətdə və hər cəhənnəmdə baş verə bilər. Heç nə izah etmədən, harada olduğunu demədən hər zaman səni çağıracaq bir dəniz olacaq”.

Ann Deveria dayanır. Əyilir, ayaqqablarını soyunur. Onları qumun üzərinə qoyur. Ayaqyalın gəzməyə davam edir. Elisevin yeridən tərپənir. Onun bir neçə addım uzaqlaşmasını gözləyir. Sonra eşitməsi üçün kifayət qədər yüksək səslə deyir:

“ Mən bir neçə gündən sonra buradan gedəcəyəm. Dənizin *içinə* gedəcəyəm. Sağalacağam. Arzu etdiyim şey budur. Sağalmaq. Yaşamaq. Və bir gün kimi gözəl olmaq”.

Ann deveria dönür. Gülümsəyir. Deməyə bir söz axtarır. Onu tapır:

“ Məni özünlə apararsan?”

Bartlbumun otağının pəcərəaltında bu dəfə iki nəfər oturmuşdu. Həmişəki uşaq. Və Bartlbum. Boşluqda sallanan ayaqları. Dənizin üzərinə zillənmiş gözləri.

“Qulaq as, Dud...”

Dud balaca oğlanın adı idi.

“Görünür həmişə burada dayanırsan”...

“HmMMM”.

“Bəlkə, sən onu onu bilirsən”.

“Nəyi?”

“Dənizin gözlərinin haradadır?”

“...”

“Çünki var, elə deyil?”

“Bəli”.

“Bəs hansı cəhənnəmdədirlər?”

“Gəmilər”.

“Nə gəmilər?”

“Gəmilər dənizin gözləridir”.

Bartlbum heyrlənir. Bu onun heç ağına gəlməmişdi.

“Amma yüzlərlə gəmi var...”

“Onun da yüzlərlə gözü var. Ən azı düşünün ki, iki gözlə necə kifayətlənsin”.

Həqiqətən də. O qədər iş-güc ilə. Həm də elə böyüklükdədir. Bunda sağlam fikir var.

“Hə, ancaq, üzr istəyirəm...”

“HmMMM”.

“Bəs, gəmi batmaları? Tufanlar, qasırgılar, bütün bunlara nə deyirsən? Əgər onun gözləridirsə, nə üçün gəmiləri udur?”

Dudun səbr kasası dolmuşdu, Bartlbuma tərəf döndü və dedi:

“Bəs siz... siz heç gözlərinizi bağlamırsınız?”

Ay aman. Bu uşağın hər suala bir cavabı var.

Bartlbum düşündü. Düşündü, fikrə getdi, səbəb axtardı. Sonra, birdən pəncərəaltından yerə düşdü. Təbii ki, otaq tərəfdən. O biri tərəfdən yerə düşmək üçün gərək qanadları olsun.

“Plasson... Plassonu tapmalıyam... bunu ona deməliyəm... lənət olsun, elə də çətin deyilmiş, bir az fikirləşmək yetərdi”...

Tələşlə yun papağını axtardı. Tapmadı. Tapa bilməzdi: çünki başında idi. Fikir vermədi. Otaqdan tələsik çıxdı.

“Görüşərik, Dud”.

“Görüşərik”.

Uşaq gözlərini dənizə zilləyərək orada qaldı. Bir az orada dayandı. Sonra ətrafına baxdı, kiməsinin olmadığını gördü və bir an pəncərəaltından yerə atıldı. Təbii ki, çimərlik tərəfdən.

Bir gün oyanıb gördülər ki, heç nə yoxdur. Yalnız qumun üzərindəki ayaq izləri yox olmamışdı. Hər şey yoxa çıxmışdı. Belə demək olarsa.

Inanılmaz dərəcədə duman vardı.

“Duman deyil, buludlardır”.

Inanılmaz buludlardı.

“Onlar dəniz buludlarıdır. Səma buludları yuxarıda olur. Dəniz buludları aşağıda olur. Nadir hallarda gəlirlər. Sonra çıxıb gedirlər.

Çox şey bilirdi, Dira.

Əlbəttə, çölə baxanda adam təsirlənir. Yalnız ilk axşam bütün səma ulduzlu idi, sanki bir nağıl idi. Ancaq indi: sanki bir fincan südün içində dayanırsan. Soyuğu nəzərə almadan. Sanki bir fincan soyuq südün içində dayanırsan.

“Keyruoll da eynidir”.

Pluke Ata heyrtlənmiş halda, burnunu şüşələrə dayayaraq dururdu.

“Günlər keçir. Bir millimetr də yerindən tərpənmir. Duman var. Bəli, duman. Nə zaman çatacağı haqda heç nə bilinmir. İnsanlar hətta gündüz əllərində məşəl ilə gəzirlər. Bir şeyi başa düşmək üçün. Hətta bu da heç bir işə yaramır. Gecə... heç bir şey başa anlaşılmayır. Düşünün ki, Arlo Krut bir axşam evə qayıdanda yolunu səhv salmış, qardaşının, Metel Krutun çarpayısına girmişdi. Metel heç onu hiss etməmiş, daş kimi yatırdı, ancaq həyat yoldaşı hiss etmişdi. Çarpayısına yad bir kişi girirdi. İnanılmaz idi. Bilirsiniz, qadın ona nə dedi?”

O anda Pluke Atanın başında həmişəki çağırış alovlandı. İki gözlə cümlə beynin başlanğıc nöqtəsindən başlayaraq dəqiq bir məqsəd kimi açıq havaya çıxdılar. İkisi arasında daha məntiqli hesab olunan fikir, təbii ki, bir kahinin ağzından çıxdığı üçün, “Onu et, gör mən necə qışqırıram” cümləsi idi.

Ancaq bu cümlə səhv olduğuna görə qüsuru vardı. Digəri, doğru olanı qələb gəldi.

“Onu et, ya da gör necə qışqırıram”.

“Pluke Ata!”

“Nə dedim ki?”

“Nə dediniz?”

“*Mən nə isə dedim ki?*”

Hər kəs buludların daşqınından qorunmaq üçün üzü dənizə baxan böyük salona toplaşmışdı, ancaq nə edəcəklərini bilmədikləri narahat hisslərdən qaça bilməmişdilər. Bir şey nə isə etmək demək deyil. Bir şeylə heç nə əldə etmək olmaz. Fərqlidir. Hər kəs başını itirmişdi. Akvariumdakı balıqlar kimi.

Onlar arasında daha çox Plasson narahat idi: əynində balıqçı şalvarı və plaşı vardı, şüşənin digər tərəfində bir millimetr belə tərpənməyən süd dalğasına baxaraq əsəbi halda fırlanırdı.

“Həqiqətən sizin rəsm əsərlərinizdən birinə bənzəyir – deyə Ann Deveria yüksək səslə söylədi”. Hörmə kresloya batmış vəziyyətdə oturaraq, o da böyük tamaşanı seyr edirdi. “ Hər şey əsrarəngiz dərəcədə bəyazdır”.

Plasson irəli-geri gəzməyə davam edirdi. Sanki heç onun dediklərini eşitməmişdi.

Bartlbum boş-boş vərəqlədiyi kitabdan başını qaldıraraq: “Siz çox sərtsiniz, Madam Deveria. Cənab Plasson çox çətin bir şeyi etməyə çalışır. Onun portretləri mənim kitabımın səhifələrindən heç də ağ deyil” – dedi.

“Siz kitab yazırsınız? – deyə böyük buxarının qarşısındakı stulda əyləşmiş Elisevin soruşdu”.

“Bir növ kitab”.

“Eşitdin, Pluke Ata, cənab Bartlbum kitablar yazır”.

“Xeyr, kitab demək olmaz...”

“Ensiklopediyadır – deyə Ann Deveria aydınlıq gətirdi”.

“Ensiklopediya?”

Və budur. Bəzən səni çox maraqlandıran böyük süd dənizi unutmaz bu qədər asan olur. Bəlkə də qərribə qərribə sözün cırıldayan səsi kifayət edər. Ensiklopediya. Sadəcə bir söz. Hər kəs söhbətə başladı: Bartlbum, Elisevin, Pluke Ata, Plasson və madam

Deveria.

“Bartlbum, təvazökarlıq etməyin, gənc xanıma sərhədlərin, çayların və geridə qalan hər şeyin tarixini izah edin”.

“Adı, “Təbiətdə qarşımıza çıxan sərhədlər Ensiklopediyasıdır”...”

“Gözəl addır. Mənim rahib məktəbində bir müəllimim vardı...”

“İcazə ver danışsın, Pluke Ata...”

“On iki ildir üzərində işləyirəm. Mürəkkəb işdir... demək olar ki, təbiətin hara gedib çatacağını araşdırıram, daha doğrusu harada dayanacağı qərar verəcəyini. Çünki gec-tez həmişə bir yerdə dayanır. Bu elmidir. Məsələn...”

“*Kopironları* misal çəkin”.

“Bu əslində xüsusi haldır”.

“Plasson, kopironların tarixini heç eşidibsiniz?”

“Əziz madam Deveria, baxın, kopironların hekayəsini mənə o danışdı, siz də məndən eşidibsiniz”.

“Aman Allah, bu çox uzun cümlə idi, təbriklər, Plasson, təkmilləşirsiniz”.

“Nə isə, bu kopironlar?”

“Kopironlar şimal buzlarında yaşayırlar. Özlərinə görə mükəmməl heyvanlardır. Demək olar ki, qocalmırlar. İstəsələr əbədi ola bilərlər”.

“Dəhşət”.

“ Amma bir dəqiqə diqqət edin, təbiət hər şeyi yoxlayır, onun gözündən heç nə qaçmır. Bu hal baş verir: yetmiş, səksən yaşlarına çatanda kopironlar yeməkdən imtina edirlər”.

“Ola bilməz”.

“Bəli. Yeməkdən imtina edirlər. Belə halda orta hesabla üç il daha artıq yaşayırlar. Sonra ölürlər”.

“Üç il heç nə yeməmək?”

“Orta hesabla. Bəziləri daha uzun müddət müqavimət göstərir. Ancaq sonda, vacib olan da budur ki, ölürlər. Bu elmidir”.

“Amma bu intihardır!”

“Müəyyən mənada, bəli.”

“Bəs, sizcə biz sizə inanmalıyıq, Bartlbum?”

“Bura baxın, şəkil də var...bir kopironun şəkli...”

“Aman Allah, siz haqlısız, Basrtleboom, bərbad rəsm çəkirsiz, həqiqətən, mən heç belə rəsm görmədim(stop)”.

“Bunu mən çəkməmişəm...şekli bu hekayəni mənə danışan dənizçi çəkib...”

“Bir dənizçi?”

“Bütün bu hekayəni bir dənizçidən öyrənibsiz?”

“Hə, nə olub ki?”

“Ah, təbriklər Bartlbum, həqiqətən də elmidir”.

“Mən sizə inanıram”.

“Təşəkkür edirəm, Elisevin xanım”.

“Mən sizə inanıram, Pluke Ata da sizə inanır, elədir?”

“Əlbəttə... tamamilə inandırıcı hekayədir, hətta əgər səhv etmirəmsə əvvəl rahib məktəbində olanda bu haqda eşitmişdim”.

“Həqiqətən bu rahib məktəblərində çox şey öyrənilirmiş... xanımlar üçün də var?”

“İndi ağıma gəldi, Plasson, Ensiklopediyanın şəkillərini siz çəkə bilərsiniz,

möhtəşəm olar,hə?”

“Kopironların rəsmiini çəkməliyəm?”

“Kopironlardan əlavə çəkməli başqa çox şey var... 872 mövzu yazmışam, hansını istəsəniz seçə bilərsiniz...”

“872?”

“Sizcə də yaxşı fikir deyil, madam Deveria?”

“*Dəniz* mövzusu üçün ən yaxşısı rəsmi çəkməməkdir...”.

“Pluke Ata kitabını özü çəkib”.

“Elisevin, o haqda danışma...”

“Düzdür axı...”

“Deməyin ki, başqa bir elmi araşdırmamız var...”

“Çox gözəl kitabdır”.

“Həqiqətən, si də yazırsınız Pluke Ata?”

“Yox, bir az fərqli bir şeydir, tam kitab kimi deyildir”.

“Kitabdır”.

“Elisevin...”

“Onu heç kimə göstərmir, ancaq çox gözəldir”.

“Məncə şerlər toplusudur”.

“Tam demək olmaz”.

“Amma yaxınlaşdınız”.

“Mahnılar?”

“Yox”.

“Yaxşı da, Pluke Ata, yalvartmayın...”

“Budur, dəqiq...”

“Nə dəqiq?”

“Yox, yalvarmağı deyirəm...”

“Deməyin ki...”

“Dualar. Onlar duadır.”

“Dualar?”

“Əlvida...”

“Pluke Atanın duaları digərləri kimi deyil”.

“Çox gözəl fikirdir. Hər zaman gözəl bir dua kitabının olmamasını hiss etmişəm.”

“Bartlbum, bir elm adamı *dua* etməməlidir, əgər həqiqətən bir elm adamıdırsa heç düşünməməlidir ki(stop)”

“Əksinə! Məhz ona görə ki, təbiəti araşdırırıq, güzgüdən artıq heç nə olmayan təbiəti...”

“Bir həkim haqda da çox gözəl bir dua yazdı. Həkim də bir elm adamıdır da, elə deyil?”

“Həkim *haqqında* dua necə demək olar?”

“ ‘*Bir xəstəni sağaldan və xəstənin ayağa durub şəfa tapdığı an özünü hədsiz dərəcədə yorğun hiss edən bir həkimin duası* ’ adlanır.”

“Necə?”

“Ancaq bu bir dua adı deyil”.

“Sizə dedim axı Pluke Atanın duaları digərləri kimi deyil”.

“Bəs, hamısı belə adlanır?”

“Bəzi adlar bir az qısa etdim, amma fikir belədir.”

“Bir neçəsini deyən bizə, Pluke Ata...”

“Hə, indi sizi dualar maraqlandırır, elədir Plasson?”

“Bilmirəm... belə bir dua var: *R hərfini deyən bilməyən bir uşaq üçün dua*, və yaxud da, *Bir uçuruma yuvarlanan, lakin ölmək istəməyən bir kişinin duası...*”

“İnanmıram...”

“Təbii ki, çox qısa, bir neçə söz... və ya *Əlləri əsən bir qocanın duası...*”

“Amma çox qəribədir!”

“Nə qədər dua yazıbınız?”

“Az... yazmaq asan deyil, bəzən istəsən də ilham gəlmir...”

“Məsələn, nə qədər?”

“İndiyə qədər... 9502.”

“Yox...”

“Bu inanılmazdır...”

“Sən bir iş bax, Bartlum, sizin ensiklopediyanız bununla müqayisədə bir balaca qeyd dəftəri kimidir.”

“Bəs, necə edirsiniz, Pluke Ata?”

“Bilmirəm.”

“Dünən çox gözəl dua yazmışdınız.”

“Elisevin...”

“Həqiqətən.”

“Elisevin, xahiş edirəm...”

“Dünən axşam sizin haqqınızda da bir dua yazdı.”

Hər kəs bir anda duruxdu.

Dünən axşam sizin haqqınızda da bir dua yazdı.

Ancaq bunu onların üzünə baxmadan dedi.

Dünən axşam sizin haqqınızda da bir dua yazdı.

Onu deyəndə başqa yerə baxırdı, indi hər kəs təəccüblə oraya döndü.

Şüşəli giriş qapısının yanında bir stol. Stolda oturmuş bir kişi, əlində sönmüş bir qəlyan. Adamz. Heç kim onun nə zaman gəldiyini bilmir. Bəlkə, bir dəqiqə bundan əvvəl, bəlkə də əvvəldən oradadır.

“Dünən axşam sizin haqqınızda bir dua yazdı.”

Hər kəs donub qalmışdı. Lakin Elisevin qalxdı və ona yaxınlaşdı.

“Adını demək istəməyən bir kişinin duası adlanır.”

Ancaq ehtiyatla. Ehtiyatla söylədi.

“Pluke Ata sizin həkim olduğunuza inanır.”

Adamz gülümsədi.

“Sadəcə bəzən.”

“Amma mən deyirəm ki, siz dənizçisiniz.”

Hər kəs susmuşdu. Hərəkətsiz idilər. Ancaq bir sözü belə buraxmayırdılar.

“Sadəcə bəzən.”

“Bəs, bu gün burada kimsiniz?”

Adamz başını sallayaraq: “ sadəcə gözləyən biri” – dedi.

Elisevin ayaq üstə, onun qarşısında dayanmışdı. Ağlında qəti və çox asan bir sual

vardı:

“Nə gözləyirsiniz?”

Sadəcə iki söz. Ancaq onu deyə bilmədi, çünki bir saniyə əvvəl başında belə bir səs mırıldadı:

Onu məndən soruşma, Elisevin. Onu məndən soruşma, xahiş edirəm.

Heç nə deyə bilmədən hərəkətsiz olaraq orada qaldı, gözlərini BArtın daş kimi lal baxan gözlərinə zillədi.

Səssizlik.

Sonra Adamz gözlərini ondan çəkərək: “ bu gün möhtəşəm bir günəş var” – dedi.

Şüşələrdən kənardə hər bulud şikayət etmədən öldü və heçlikdən doğan günün aydın havası gözqamaşdırıcı tərzdə parıldayırdı.

Qum. Və dəniz.

İşıq.

Şimal küləyi.

Ləpələrin səssizliyi.

Gündüzlər. Gecələr.

Bir mərasim. İlk baxışda hərəkətsiz. *Hərəkətsiz.*

İnsanlar bir mərasimin hərəkəti kimi.

İnsandan başqa hər şey.

Hərəkətlər.

Gündəlik mərasimi nəfəs kimi içinə çəkir, mələk üçün oksigeni *tarazlıqla* əvəz edir.

Sahilin mükəmməl mənzərəsi onların ürəyinə yatanda, ipək yelpiklərdən olan bəzək əşyalarına çevrilirlər.

Hər gün bir az daha dəyişilməz olurlar.

Dənizdən bir neçə addım aralıda yox olmuşlar, zərif heçliyin boşluğunda müvəqqəti yoxluğun təsəllisini əldə edirlər.

Ruhun o *trompe-l'oeil* ündə (*cəlbedici bir aldatma sənətidir*) sözlərinin cingildəməsi, adsız sehri atmosferin səssizliyində hissələnən yeganə dalğalanmadır.

“Düşünürsünüz ki, mən dəliyəm?”

“Yox”.

Bartlbum ona bütün hekayəni danışdı. Məktubları, maun(qırmızı ağac) qutusu, gözləyən qadınları. Hər şeyi.

“Bunu heç zaman heç kimə danışmamışdım”.

Səssizlik. Axşam. Ann Deveria. Açılmış saçları. Ayaqlarına qədər uzanan ağ uzun gecəlik. Onun otağı. Divarlarda dalğalanan işıq.

“Nə üçün mənə, Bartlbum?”

Professor pencəyinin kənarını əzirdi. Asan deyil. Heç də asan deyil.

“Çünki köməyinizə ehtiyacım var.”

“Mənim?”

“Sizin”.

Biri öz-özünə böyük hekayələr yaradır və illər keçdikcə ona inamağa başlayır, nə qədər çılğın və çətin olması önəmli deyil, onları irəli aparır vəssalam. Bu kimi hallara xoşbəxt də olurlar. *Xoşbəxt*. Heç qurtarmaya da bilər. Sonra, bir gün möhtəşəm böyük xəyal aparatının bir hissəsi tak deyə qırılır, səbəbsiz yerə, qəflətən qırılır, o möhtəşəm hekayənin niyə artıq içində deyil də, *qarşında* olduğunu anlamadan orada qalırsan,

sanki bu başqasının etdiyi dəlilikdir, ancaq o başqası sənsən. Tak. Bəzən balca bir şey kifayət edər. Hətta ortaya bir sual çıxır. O da kifayətdir.

“Madam Deveria... qarşılaşdığımız zaman o qadını, *mənim qadınımı* necə tanıyacağam?”

Torpağa basdırılmış yeraltı yuvalardan çıxan adi sual belə kifayətdir. O da kifayətdir.

“Qarşılaşdığımız zaman onu necə tanıyacam?”

Doğru.

“Bu illər ərzində o sualı heç özünü vermədiniz?”

“Xeyr. Elə bilirdim ki, onu tanıyacam. Amma indi qorxuram. Başa düşə bilməyəcəyimdən qorxuram. O keçəcək. Mən də onu itirəcəm”.

Doğurdan da, professor Bartlbum dünyanın acısını çəkirdi.

“Madam Deveria, gördüyüm zaman onu necə tanıyacağımı öyrədin mənə”.

Elisevin bir şamın və bir uşağın işığında yatırdı. Pluke Ata dualarında, Plasson isə rəsmlərinin ağında. Bəlkə də, ov dalınca qaçan Adamz belə dərin yuxuya getmişdi. Okean-dənizin layla çaldığı Almayr mehmanxanası yatırdı.

“Gözlərinizi yumun, Bartlbum, və əllərinizi mənə uzadın”.

Bartlbum deyilənlərə əməl etdi. Dərhal əllərinin altında o qadının üzünü hiss etdi, sonra barmaqları ilə oynayan dodaqlarını, incə boynunu və açılmış köynəyini, əlləri qadının əllərinin rəhbərliyi ilə o isti və yumşaq bədəndə gəzdi, o yad bədənin sirlərini tapmaq və o istiliyi qucaqlamaq üçün əllərini bərk-bərk sıxırdı, sonra çiyinlərində gəzdi, saçlarının arasından keçərək yenidən dodaqlarına gəldi, barmaqları irəli-geri gedib-gədiyi an bir səs onları dayandırır səssizlikdə belə dedi:

“Mənə baxın, Bartlbum”.

Köynəyi qucağına tərəf düşmüşdü. Gözləri utanmadan gülümsəyirdi.

“Bir gün bir qadın görəcəksiniz və ona toxunmadan bütün bunları hiss edəcəksiniz. Ona məktublarınızı verin. O məktubları onun üçün yazdınız.

Əllərini geri çəkərkən Bartlbumun başında min fikir dolanırdı, sanki bağlasa hər şey yox olacaqmış kimi əllərini açıq saxlayırdı.

Otaqdan çıxanda başı o qədər qarışmışdı ki, sanki alacaqaranlıqda, çarpayıda böyük bir yastığa sarılmış gözəl bir qızcığazın xəyalını gördü. Çılpaq idi. Dəniz buludu kimi dərisi ağ idi.

“Elisevin, nə vaxt yola düşmək istəyirsən? – deyə Pluke Ata soruşdu”.

“Bəs sən?”

“Mən heç nə istəmirəm. Ancaq əvvəl-axır Daşenbaxa getməliyik. Orada müalicə almalısan. Bura... bura isə sağalmaq üçün yaxşı yer deyil”.

“Niyə belə deyirsən?”

“Burada... burada *xəstələnməyə* səbəb olacaq şeylər var. Sən onu hiss etmirsən? O rəssamın ağ portretləri, professor Bartlbumun sonsuz ölçüləri.. çox gözəl, amma bədbəxt və yalnız olan o qadın, bilmirəm... hələ o *gözləyən* kişini demirəm... işi ancaq gözləməkdir, Allah bilir nəyi və ya kimi gözləyir... Hər şey... sanki hər şey dünyanın bu tərəfində dayanıb. *Gerçək* olan heç nə yoxdur, bunu başa düşürsən?”

Elisevin susdu və düşündü.

“Bununla qurtarmır. Bilirsən, nə kəşf etmişəm? Mehmanxanada başqa bir qonaq da var. O boş görünən yeddinci otaqda. Əslində, boş deyil. Orada bir kişi var. Ancaq heç vaxt oradan çıxmır. Dira mənə onun kim olduğunu demək istəmir. Başqa heç kim onu görməyib. Yeməyini otağına aparırlar. Səncə, bu normaldır?”

Elisevin susdu.

“Necə yerdir bura, insanları görünməzdir, qarşılarında əbədiyyat varmış kimi irəli-geri gedirlər...”

“Pluke Ata, bura dəniz sahilidir. Nə torpaq, nə də dəniz. Mövcud olmayan bir yerdir”.

Elisevin ayağa qalxdı. Gülümsədi.

“Mələklər dünyasıdır”.

Çıxacaqdı ki, dayandı.

“Yola düşərik, Pluke Ata. Bir neçə gün qalaq, sonra yola düşək”.

“Onda, yaxşı qulaq as, Dol. Dənizə baxmalısən. Gəmi görəndə mənə deyərsən. Başa düşdün?”

“Bəli, cənab Plasson”.

“Afərin”.

Məsələ orasındadır ki, Plassonun gözləri yaxşı görmürdü. Yaxını görürdü, amma uzağı yaxşı görməyirdi. Zənginlərin üzünə baxaraq çox vaxt keçirdiyini deyirdi. Bu da gözlərinə zərər verirmiş. Hələ başqa şeyləri demirik. Beləliklə, gəmiləri axtarır, amma tapa bilmirdi. Bəlkə də, Dol tapa bilərdi.

“Gəmilər uzaqdan keçir, cənab Plasson”.

“Niyə?”

“Şeytanın addımlarından qorxurlar”.

“Ola bilər?”

“Qayalar. Burada, qarşıda sahil boyunca qayalar var. Dənizdə ortaya çıxırlar, amma həmişə görünməzlər. Beləliklə, gəmilər yaxınlaşırlar”.

“Bircə qayalar əksik idi”.

“Onları şeytan qoyub”.

“Yaxşı, Dol”.

“Həqiqətən. Baxın, şeytan orada, Təbi adasında yaşayırdı. Bir gün müqəddəs bir qızcığaz balaca bir qayığa minir və üç gün, üç gecə avar çəkərək, nəhayət gəlib adaya çatır. Çox gözəl idi”.

“Ada yoxsa müqəddəs?”

“Qızcığaz”.

“Hə”.

“O qədər gözəl idi ki, şeytan onu görəndə az qala qorxudan ölmüş. Onu qovmağa cəhd edib, amma qız bir millimetr belə yerindən tərpənməyib. Orada durub şeytana baxırdı. Bir gün şeytan həqiqətən artıq dözməmiş...”

“Dözmədi”.

“Həqiqətən artıq dözmədi və qışqıraraq qaça-qaça dənizə girib, yoxa çıxmışdı və heç kim onu bir daha görməyib”.

“Yaxşı, qayaların bununla nə əlaqəsi var?”

“Əlaqəsi var, çünki qaçan zaman şeytan hər addım atanda dənizdən bir qaya çıxırdı. Hara ayağını qoyurdusa, oradan bir qaya peyda olurdu. İndi hələ də oradadırlar. Onlar şeytanın ayaqlarıdır”.

“Gözəl hekayədir”.

“Bəli”.

“Nə isə görürsən?”

“Yox”.

Səssizlik.

“Yaxşı, bütün günü burada qalacağıq?”

“Hə”.

Səssizlik.

“Axşam qayıqla gəlib sizi aparmağım daha çox xoşuma gəlirdi”.

“Fikrini yayındırma, Dol”.

“Onlar üçün bir şey yaza bilərsiniz, Pluke Ata”.

“Deyirsiniz ki, qağayılar dua edirlər?”

“Əlbəttə. Ən çox da can verdikləri zaman”.

“Siz heç dua etmirsiniz, Bartlbum?”

Bartlbum başındakı papağı düzəldərək: “Bir vaxt edirdim. Sonra hesabladım. Səkkiz ildə Uca Tanrıdan iki şey istəmişəm. Nəticə: bacım öldü və evlənəcəyim qadını hələ də tapmamışam. İndi çox az dua edirəm”.

“İnanmıram ki...”

“Rəqəmlər öz sözünü deyir, Pluke Ata. Gerisi boş söhbətdir”.

“Düzdür. Ancaq əgər bir az daha...”

“İşləri qəlizləşdirməyin, Pluke Ata. Sual sadədir. Siz həqiqətən Tanrının mövcud olduğuna inanırsınız?”

“Zənnimcə, *mövcud olmaq* sözü bir az şişirdilmiş olar, amma mən onun olduğuna, həm də özünə məxus tərzdə *olduğuna* inanıram”.

“Bəs, nə fərqi var?”

“Fərqi var, Bartlbum, fərqi var. Məsələn, yeddinci otağın hekayəsinə baxaq... hə, otağından heç çıxmayan, mehmanxanadakı o kişinin hekayəsi, düzdür?”

“Aha?”

“Heç kim onu görməyib. Görünür ki, yemək yeyir. Ancaq bu da çox gözəl bir oyun

ola bilər. Ola bilsin ki, heç ele biri yoxdur. Bəlkə də, Diranın bir uydurmasıdır. Amma bizim üçün *ola bilər*. O otaqda axşam işıq yanır, çox vaxt səs-küy eşidilir, elə siz də, sizi də gördüm, oradan keçəndə yavaş-yavaş keçirsiniz, baxmağa, nə isə eşitməyə çalışırsınız... Bizim üçün o kişi *var*”.

“Amma bu doğru deyil, həm o dəlidir, o bir...”

“Dəli deyil, Bartlbum. Dira onun nəzakətli və əsl bəy olduğunu deyir. Deyir ki, sadəcə bir sirri var, yoxsa çox normal bir insandır”.

“Bəs, siz ona inanırsınız?”

“Bilmirəm kimdir, bilmirəm *mövcuddür*, ancaq onu bilirəm ki *var*. Mənim üçün var. Qorxaq bir kişidir”.

“Qorxaq?”

Bartlbum başını sallayaraq: “Nədən qorxur?” – deyə soruşdu.

“Siz çimərliyə getmirsiz?”

“Yox”.

“Siz gəzinti etmirsiniz, yazmayırsız, rəsmlər çəkməyirsiz, danışmayırsız, sual verməyirsiz. Gözləyirsiniz, düzdür?”

“Düzdür”.

“Bəs, nə üçün? Nə üçün etməli olduğunuzu edib qurtarmayırsınız?”

Adamz başını qaldıraraq istədiyi vaxt qadın səsi ilə danışan o balaca qıza baxdı və o anda da o səslə danışmaq istəyirdi.

“Dünyanın min müxtəlif yerində belə mehmanxanalar görmüşəm. Ya da bəlkə də bu mehmanxanayı dünyanın min müxtəlif yerində görmüşəm. Eyni yalnızlıq, eyni rənglər, eyni ətirilər, eyni səssizlik. İnsanlar ora gəlir və zaman dayanır. Kimsə üçün

bu xoşbəxtlik kimi bir hiss olmalıdır, elədir?”

“Kimsə üçün”.

“Əgər geri dönə bilsəm bunu seçərəm: dəniz qarşısında *yaşamaq*.”

Səssizlik.

“Qarşısında”.

Səssizlik.

“Adamz”...

Səssizlik.

“Bəsdir gözlədiniz. Kimisə öldürmək elə də çətin deyil”.

“Sizcə, orada öləcəyəm?”

“Daşenbaxda?”

“Məni dənizə apardıqları zaman”.

“Yox əşşi...”

“Yaxşı da, düz denən, Pluke Ata, zarafat etmə”.

“Ölməyəcəksən, and içirəm, ölməyəcəksən”.

“Bəs, sən onu necə bilirsən?”

“Bilirəm”.

“Uff”.

“Yuxuda gördüm”.

“Yuxuda...”

“Mənə qulaq as. Bir axşam yatmağa hazırlaşırıdım, çarpayıya uzanıb gözlərimi yumurdum ki qapı açıldı və otağa bir balaca oğlan uşağı daxil oldu. Ofisiant ya da onun kimi bir olduğuna inanırıdım. Mənə yaxınlaşıb “bu axşam yuxunuzda görmək istədiyiniz bir şey var, Pluke Ata?” – deyə soruşdu. Mən də dedim ki, qrafinya Varmeerin vanna qəbul etdiyini görmək istəyirm”.

“Pluke Ata...”

“Zarafat idi. Nə isə, uşaq heç nə demədi, gülümsədi və getdi. Mən də yuxuladım və nə görsəm yaxşıdı?”

“Qrafinya Varmeerin çimdiyini”.

“Elədir”.

“Necə idi?”

“Ah, heç, məyus oldum...”

“Pis idi?”

“Ariq deyilmiş, bir xəyal qırıqlığı... Nəysə... O oğlan hər axşam gəlirdi. Adı Ditzdir. Hər dəfə məndən yuxuda nə isə görmək istədiyimi soruşurdu. Beləcə, ötən axşam ona, Elisevini görmək istəyirəm dedim. Nə zaman böyüyəcəyini görmək istəyirəm. Mən yuxuya getdim və yuxumda səni gördüm.

“Necə idim?”

“Yaşayırdın”.

“Yaşayırdım? Bəs sonra?”

“Yaşayırdın. Daha heç nə soruşma. Yaşayırdın.”

“Yaşayırdım... mən?”

Ann Deveria və Bartlbum sahilə çəkilmiş qayıqda yan-yanı oturmuşdular.

“Bəs, siz ona nə cavab verdiniz?” – deyə Batrleboom soruşdu.

“Ona cavab vermədim”.

“Cavab vermədiniz?”

“Xeyr, vermədim”.

“Bəs, indi nə baş verəcək?”

“Bilməyirəm. Gələcəyinə inanıram”.

“Xoşbəxtsiniz?”

“Onu istəyirəm. Amma bilməyirəm”.

“Bəlkə də bura gələcək və sizi əbədi olaraq aparacaq”.

“Sərsəmləyin, Bartlbum”.

“Niyə də yox? Sizi sevir, özünüz dediniz, həyatda onun üçün siz hər şeysiniz...”

Nəhayət ki, Ann Deverianin sevgilisi ərinin onu hara yolladığını aşkar etdi. Ona məktub yazdı. Bəlkə də o anda o dənizə və sahilə tərəf yola çıxmışdı.

“Mən buraya gələrdim və sizi əbədi olaraq aparardım buralardan”.

Ann Deveria gülümsədi.

“Bir daha təkrar edin, Bartlbum. Məhz o tonla, xahiş edirəm. Bir daha təkrar edin”.

“Orada... budur orada!”

“Orada harada?”

“Orada... yox, bir az sağda, odur, orada...”

“Onu görürəm! Görürəm, vallah”.

“Üç ağac!”

“Üç ağac?”

“Üç ağac, görmürsünüz?”

“Üç?”

“Plasson, biz nə qədər vaxtdır buradayıq?”

“Həmişə burda olmuşuq, madam”.

“Yox, sizdən ciddi soruşuram”.

“Əvvəldən, madam. Ciddi deyirəm”.

“Məncə, bir bağbandır”.

“Niyə?”

“Ağacların adını bilir”.

“Bəs siz onları necə bilirsiniz, Elisevin?”

“Yeddinci otaq məsələsi mənim heç xoşuma gəlməyir”.

“Nə narahatçılığı var?”

“Görünməyən kişi məni qorxudur”.

“Pluke Ata isə deyir ki, o özü qorxur”.

“Nədən?”

“Bəzən özümdən nəyi gözlədiyimizi soruşuram”.

Səssizlik.

“Madam, çox gec olar”.

Əbədi olaraq belə davam edə bilərdi.

II FƏSİL. MƏTNİN VERİLMİŞ SUALLAR ƏSASINDA ŞƏRHİ

2. 1 Alessandro Barikkonun “Okean-dəniz” əsərinin tərcüməsi zamanı xüsusi adların transliterasiyası

Transliterasiya - bir yazı sistemindəki hərflərin başqa yazı sisteminin hərfləri ilə verilməsidir, sözün və ya cümlənin bir əlifba qrafiki ilə yazılışının digər əlifba qrafiki ilə yazılmasıdır. Bu zaman hər bir hərf digər əlifbanın hərfi ilə deyildi ki yazılır. Transliterasiyaya ehtiyac XIX əsrin sonunda yarandı. Prussiya elmi kitabxanaları yaranarkən latın, kiril, ərəb, hind və digər əlifba sistemləri ilə yazılmış mətnlərin vahid kataloqunu yaratmaq lazım gəldi. Bunun üçün hətta xüsusi təlimat da tərtib etdilər [22]. Daha əvvəllər kiril əlifbasından istifadə etmiş bir xalq kimi, hal-hazırda latın əlifbasından istifadə edərək də, xarici dillərdəki tərcümə olunmayan sözləri, yazılarımızda transliterasiya edərək istifadə edirik. Xarici dillərdən gəlmə xüsusi adların yazılışı mövzusunda hər dil özünə görə qaydalar tətbiq etməkdədir. Azərbaycan dilində isə xarici dillərdən gələn xüsusi adların demək olar ki, hamısı tələffüz olunduğu kimi yazılır. Lakin xüsuilə son bir neçə ildə, Azərbaycandakı tərcüməçilik sahəsində ortaya çıxan, türk dilindən Azərbaycan dilinə qərb ölkələrinin ədəbiyyatını tərcümə edən tərcüməçilərin yeni üsulu var ki, bu da adı olduğu kimi saxlamaqdır. Bu məsələdə ən maraqlısı odur ki, bu üsul ancaq qərb dillərindəki adlarda tətbiq edilir. Son dövrlərdə bu kimi transliterasiya problemlərini həll etmək üçün təklif olunan və getdikcə rəğbət qazanan üsul isə, xüsusi adın səsləndiyi kimi yazılması və ardınca mötərizədə orijinal dildəki yazı formasının təqdim edilməsidir. Bu üsul ilə orijinal dili bilməyən oxuculara hörmətsizlik göstərmədən onların mütaliəsi çətinləşdirilmir, həm də sözün orijinal dildəki yazılışı təqdim olunaraq sözlərin orijinallığı və mənşəyi toxunulmaz qalır [23]. Transliterasiya zamanı əsas prinsip məxəz dildəki sözün hədəf dilin fonetik qanunlarına uyğun olaraq transliterasiya edilməsidir, bu zaman biz, çox açıq şəkildə görəcəyik ki, italyan dilindən Azərbaycan dilinə praktik transliterasiya qaydalarının müəyyənləşdirilməsi mühüm məsələlərdən biridir.

Alessandro Barikkonun “Okean-dəniz” əsərində istifadə olunan xüsusi adlar özünəməxsusluğu ilə fərqlənir. Belə ki, yazıçı əsərində italyan mənşəli deyil, xarici mənşəli xüsusi adlara daha çox yer ayırmışdır. Məsələn, Dood, Taby, Carewall, Bartleboom, Ditz, Daschenbach və s. Əsərdən də məlum olduğu kimi yazıçı bu xarici mənşəli adların transliterasiyasına ehtiyac duymamış, onları həmin dildə olduğu kimi öz oxucusuna çatdırmışdır. Bunun ən əsas səbəblərindən biri italyan oxucuların qonşu avropa dilləri ilə daha tez-tez qarşılaşması və həmin dillərin fonetik qaydalarını daha yaxından bilmələridir. Lakin azərbaycanlı oxucuya çətinliklər yaratmamaq, bədii əsərin oxunuşunu aydın və daha səlis etmək məqsədi ilə romanda mövcud olan xüsusi adların transliterasiya olunması daha məqsədəuyğun hesab olunur. Məhz biz də, bu prinsipləri əsas tutaraq əsərin tərcüməsi zamanı xüsusi adları transliterasiya etmişik. Misal olaraq aşağıdakılara nəzər salmaq olar: Dood – Dud, Taby – Təbi, Daschenbach – Daşenbax və s. Alessandro Barikkonun “Okean-Dəniz” əsərində rast gəlinən xüsusi adlarla bağlı eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, nümunələrdən də görüldüyü kimi əsərdəki xüsusi adlar mənşəcə müxtəlif dillərə aiddirlər. “Okean-dəniz” romanında dünyanın müxtəlif yerlərindən, müxtəlif ölkələrdən bəhs edilir, müxtəlif diyarlardan gələn insanlardan söhbət açılır. Məhz buna görə də xüsusi adlar da mənşəcə fərqlidirlər. Bəziləri alman, bəziləri ingilis dilinin, bəziləri isə italyan dilinin fonetik qaydalarına əsaslanırlar. Əsərdəki xüsusi adların bu səciyyəvi xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq tərcümə zamanı onların hər biri aid olduğu və ya ola biləcəyi dilin fonetik qaydalarına uyğun olaraq transliterasiya edilmişdir. Bundan əlavə, əsərdə A. Barikko italyan dilinin fonetik qaydalarına əsaslanan, italyan mənşəli xüsusi adlardan da istifadə etmişdir. Azərbaycanlı oxucu və dinləyicilərinin italyan mədəniyyəti ilə bağlı orfoqrafik və orfoepik baxımdan düzgün məlumatlanması və əsəri oxuduğu zaman həmin dilin fonetik qanunlarına əsaslanaraq tələffüz zamanı səhvə yol verməməsi üçün həmin adların transliterasiyasına ehtiyac duyulmuşdur. Buna uyğun olaraq bir neçə nümunə və onların izahlarını göstərmək istərdik:

- İtalyan dilində C hərfindən sonra qalın saitlər, **a, o, u** gələrsə bu zaman [k] kimi tələffüz olunur. Məs: *Carcais – Karkais*;

- İtalyan dilində **H** hərfi heç bir səsə malik deyil. Yalnız **C** və **G** hərfləri ilə **che-chi** və **che-chi** hərf birləşmələri əmələ gətirirlər. Məs: *Pluche – Pluke*;
- **C** hərfi samitdən əvvəl gələrsə [**k**] kimi oxunur. Məs; *Metel Crut – Metel Krut, Arlo Crut – Arlo Krut* [9, 82];
- **G** hərfi qalın saitlərdən əvvəl gələrsə [**q**] kimi tələffüz olunur. Məs; *Bogador – Boqador, Malagar – Malaqar*;
- **G** hərfi iki samit arasında gələrsə [**q**] kimi oxunur. Məs; *Langlais – Lanqlais*;
- **G** hərfindən sonra incə saitlər, **e, i** gələrsə bu zaman [**c**] kimi tələffüz olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda kiril əlifbası istifadə olunduğu və rus dilinə istinadların çoxluq təşkil etdiyi dövrdə latın əlifbasının **G** hərfi Azərbaycan dilində **C** (rus dilində: **дж**) kimi göstərilmişdir. İSO standartlarına uyğun olaraq və orijinaldan fərqliliyi azaltmaq üçün transliterasiya zamanı **G** olaraq saxlamaq daha məqsədəuyğundur. Lakin əsərdə xüsusi ad prinsipi əsas tutularaq **C** hərfindən istifadə olunmuşdur. Məs: *Pangei - Pancey* ;
- **Q** hərfi italyan dilində [**cu**] kimi daha geniş yayılmışdır. Lakin bəzən, istisna hallar olduğu zaman [**qu**] kimi də tələffüz edilir. İtalyan mənşəli sözlərdə **Q** hərfi hər zaman **U** hərfinin müşaiəti ilə işlənir və ondan əvvəl gəlir, sabit ardıcılıqla bu hərf birləşməsindən sonra sait gəlir və (**kw + sait**) şəklində tələffüz olunur [26]. Əsərdə qarşımıza çıxan xüsusi adlardan biri də məhz bu qəbildən olan sözlərdəndir: *Quartel – Kuartel* və ya *Kvartel* [9, 55];
- **S** hərfi kar samitlərdən əvvəl [**s**] kimi, saitlər arasında və **l, m, n** kimi cingiltili samitlərdən əvvəl və sonda gələrsə [**z**] kimi oxunur. Məs: *Adams – Adamz*;
- Qoşa **SS** samitlərinin işləndiyi sözlərdə [**ss**] olduğu kimi oxunur və tələffüzdə heç bir fərq yaratmır. Məs: *Plasson – Plasson*.

Əsərdəki xüsusi adlar müəllifin təxəyyülünün bəhrəsidir. Adlar aid olduqları obrazlar kimi uydurma xarakter daşıyır. Yazıçının əsərində istifadə etdiyi bir sıra xüsusi adlar da vardır ki, tərcümə zamanı onlar heç bir transliterasiyaya məruz qalmamışdır. Buna səbəb isə həmin xüsusi adların tələffüzü zamanı fonetik qaydaların hər iki dildə eyni olmasıdır. Məs: *Davenport, Sumatra, Almayer, Timbuktu, Kabalaki, Borneo* və s.

Onu da qeyd etmək mütləqdir ki, **W, K, X, Y, J** hərfləri italyan dilində xarici hərflər kimi tanınır və əsl italyan mənşəli sözlərdə çox nadir hallarda rast gəlinir. Qeyd etdiyimiz kimi əsərin özündə müxtəlif yerlərdən gələn, dünyanın bir çox ölkələrinin sakinlərinin adları çəkilir, eyni zamanda müxtəlif ölkələr və yerlərdən bəhs olunur. Buna görə də xüsusi adlar mənşələrinə görə fərqlənirlər. Nəticədə təbii olaraq ki, bu əsərdəki xüsusi adların tərcüməsi zamanı biz adların aid olduqları orijinal dilləri müəyyənləşdirməli və müvafiq fonetik qaydalara əsaslanaraq transliterasiya etməliyik.

2.2 Alessandro Barikkonun “Okean-Dəniz” əsərinin tərcüməsi zamanı metaforaların Azərbaycan dilində işlənməsinin səciyyəvi cəhətləri

Bədii tərcümə dünya milli mədəniyyətinin mütərəqqi inkişaf mərhələsinə yaxından təsir göstərən, onun ayrılmaz və inkaredilməz şəxələrindən biridir. Dünya miqyasında elə bir ölkəyə, milli ədəbiyyata rast gəlmək olmaz ki, bu sahəyə biganə yanaşsın, onun təsirindən bəhrələnməsin. Belə bir mürəkkəb quruluşa malik olan yaradıcılıq prosesində ciddi məsuliyyət tələb edən bədii tərcümə, yaşadığımız dövrdən asılı olmayaraq, hərəkətedici faktor kimi hər zaman ön sıralarda dayanmışdır [2, 9].

Bədii tərcümənin qiymətləndirilməsində əsas meyar orijinalın və tərcümənin estetik təsirinin müvafiq olmasıdır. Beləliklə, tərcüməçi müəllifin üslubunu olduğu kimi saxlamaqla yanaşı, orijinalın dilini, bu dilin daşıyıcılarının tarixini, adət - ənənəsini, mədəniyyətini, ədəbiyyatını, düşüncə tərzini dərinlən bilməlidir. Tərcümə olunmuş hər bir əsər tərcüməçinin sənətkarlığı, ustalığıdır. O, hər iki dilin bütün səviyyələrini nəzərə almaqla yaradıcılıq işi görür. Bəzən tərcümə o dərəcədə təbii olur ki, oxucu onu orijinal əsər kimi qəbul edir. Tərcüməçi eyni zamanda, müqabil dilin leksik, sintaktik, üslub imkanlarını, təsvir və ifadə vasitələrini oxucuya çatdırmalıdır [6, 17].

Təsvir vasitələri bədii dilin çox mühüm tərkib hissəsidir. Ədəbiyyatşünaslıqda bunlara məcazlar da deyilir. Dildə sözlər müxtəlif mənalarda işlənə bilər. Bu cəhətdən sözün məcazi və həqiqi mənası meydana çıxır. Bədii təsvir vasitələri sözün kəsb etdiyi mənə ilə bağlıdır. Bildiyimiz kimi, sözün həqiqi mənası dildə onun ilk dəfə nəzərdə canlanan mənasıdır, sözün məcazi mənası isə onun ilkin mənası deyil, əlavə

kəsb etdiyi, şərti mənasıdır. Məsələn, “getmək” sözü ilə misallara nəzər salaq. Əgər *oğlan gedir* deyilirsə, getmək sözü burada əsl mənədadır. *Ürəyi getmək* dedikdə isə bir insanın vəziyyətinin pisləşməsini bildirərək macazi mənada işlənir.

Bədii ədəbiyyatda sözün məcazi mənada işlədilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir və əsərə emosionallıq verir. Məcəzin müxtəlif növləri vardır ki, bədii dildə ən geniş yayılmış növlərindən biri olan metaforadan bəhs etmək istərdik.

Metafora əsasən yazıçı və natiqlərin poetik meyvəsi hesab olunur, mətn və şifahi çıxışları bəzəmək üçün istifadə olunur. Lakin, son illərdə bu sahə üzrə tənqidi tədqiqatların geniş yayılması onu göstərir ki, bu təsvir vasitəsi yalnız ədəbi dilə aid deyil, eləcə də hər birimizin gündəlik həyatına məxsusdur.

Nəzəriyyəçi və dilçi alim Corc Lakoffa görə, metafora yalnız dilin nadir və müstəsna vasitəsi kimi deyil, həm də üslub, fikir və insan hərəkətlərinin ayrılmaz hissəsi kimi başa düşülməlidir. Amerikalı psixoloq Howard Pollionun fikirlərinə görə, metafora ədəbiyyatda yalnız üslubi ornament deyildir, eyni zamanda insanlarla ünsiyyət zamanı həlledici bir komponentdir [15, 56].

Metaforanın ən çətin problemlərindən biri yalnız onun mənasında olduğunu qeyd etmək lazımdır. Metafora anlayışına dair müzakirələrin tarixi ta qədimlərə qədər dayanır. Metafora terminin klassik dövrə təsadüf etməsini düşünmək kifayətdir. Belə ki, bu termin yunan dilində *metaphora* sözündən olub, “köçürmək” mənasını ifadə edir. Yuxarıda qeyd olunmuş tərifi əsasən, bu “bədii təsvir vasitəsi” analogiya, yəni bənzətmə əlaqələri olan iki termin üzərində qurulur. Məsələn, əgər hər-hansı bir şəxsin cəsarətini simvolik olaraq təsvir etmək istəyiriksə, o zaman belə bir cümlə istifadə edərik : *O kişi şirdir*. Göründüyü kimi bu cümlədə ifadənin daha qüvvətli və təsirli olması üçün “şir” ilə “kişi” arasında oxşarlıq yaradılaraq, şirə məxsus olan əlamət insanın üzərinə köçürülmüş və insanın cəsarətli, güclü olduğu göstərilmişdir [15, 60-61] .

Bənzərlik əsasında mənə köçürülməsi hadisəsi bütün dillərdə özünü göstərir. Bu ümumdil hadisəsi bütün dillərə və bütün üslublara xasdır. Müxtəlif dillərə məxsus sözlərin məcazi mənələrindəki bənzəyiş dilin hər yerdə ünsiyyət vasitəsi, fikri ifadə vasitəsi olma xüsusiyyəti ilə əlaqədardır [8, 130].

Digər dillərdə olduğu kimi italyan dilində də metafora kontekstual dəyərlərə xüsusi yer ayırır və bu dilin mədəni dəyərlərini özündə əks etdirir. Beləliklə, italyan poeziyasında metaforanın istifadəsi çərçivəsində qurtuluş rəmzi kimi sevilən qadın (məs: Beatris və Laura) və hislərin imtiyazlı mülahizəsi kimi təbiət mövzuları xüsusilə fəal görünür. Əslində, bir sıra metaforaların mövcud olması hər zaman poetik mətnlərin tərkib hissəsi kimi fəaliyyət göstərir. Beləliklə, məsələn, qədim ənənəyə görə dənizçilik metaforaları adlanan metaforalarda ədəbi kompozisiya dəniz səyahəti ilə müqayisə olunur.

XX əsrin birinci yarısının italyan lirikası sanki oxucunu cəlb edən yeni metaforik dəyəri təşviq edir və italyan şairi Quido Qodzdzanonun dövründən etibarən mətnlərarası istinadlarla poetik sözün şübhəli dəyərlərini vurğulayır.

Qeyd etdiyimiz kimi, metaforaların istifadəsinə ən çox bədii ədəbiyyatda yer ayrılır. Təbii olaraq, bir çox müəlliflər kimi italyan rejissoru, televiziya aparıcısı, eyni zamanda yazıçısı Alessandro Barikko da öz yaradıcılığında bədii təsvir və ifadə vasitələrindən kifayət qədər istifadə etmişdir. Yazıçının bədii obrazlarla, müxtəlif məcazlarla zəngin olan əsərləri heç də sadə və aydın dildə yazılmamışdır. Bu səbəbdən bir çox ədəbi tənqidçilərin qınaq obyektinə çevrilmişdir. Lakin buna baxmayaraq, onun əsərləri sevilərək oxunulur. Yazıçının metafora yolu ilə bir əşya, hadisə üzərinə müxtəlif əlamətləri, keyfiyyətləri köçürərək, əsərlərinin emosional gücünü artırmışdır. Bu yerdə görkəmli tədqiqatçı Ş. Ballinin bir mülahizəsini qeyd etmək istərdik: “... İnsan daim özünə məxsus əlamət və xüsusiyyətləri xarici aləmin bütün əşyalarına şamil edir. İnsan təbiət haqqında bir canlı kimi danışır...”[8, 164] Məhz, A. Barikkonun 1993- cü ildə qələmə aldığı “Okean-dəniz” əsəri də bu qəbildəndir. Belə ki, müəllif bədii təsvir və ifadə vasitələrindən geniş şəkildə istifadə edərək oxucunun diqqətini əsərə cəlb etmişdir. Sözügedən əsərdən bir-neçə nümunə buna misal ola bilər: “*Dəniz sanki, daim onları gözləyirdi*”, (*Il mare sembrava, tutto d’un, averle aspettate da sempre.*) [9, 43]“...*hələ daha nələr baş verəcək, buz kimi su bədəninə dəyəcək, qorxacaq, dəniz onu qucalayacaq, ... ürəyi ağzına gələcək...*” (*... e ancora deve succedere tutto, la morsa dell’acqua gelida, la paura, l’abbraccio liquido del mare, ... il cuore in gola...*) [9, 44]“ *Dəniz qayıtmışdı*”.(*Era tornato, il*

mare) [9, 47] və s. Gördüyümüz kimi, yazıçı təbiətin bir parçası olan dənizi əsərin baş qəhrəmanı seçərək və insana xas olan xüsusiyyətləri dənizin üzərinə köçürərək, sanki ona ruh vermişdir. A. Barikko, dalğaları bəzən coşan, bəzən isə sakitləşən dənizin bu ruhunu əsərdəki digər personajların ruhuna bənzədərək mükəmməl tərzdə metaforalar yaratmışdır.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bildiyimiz kimi, metaforalar, əsasən, ismi və feli olmaq üzrə iki böyük qrupa bölünə bilər. İsmi metaforalarda heyvan əzalarının adları məcazlaşaraq insan əzalarını bildirmək üçün işlədilsə, feli metaforalarda heyvana məxsus bir hərəkətin adı insanın müvafiq hərəkətini səciyyələndirmək üçün işlənir [8, 132]. Məsələn: *...Hətta heç bir baxış onu parçalaya bilmədi... (... Neanche uno sguardo riusci a strapparegli...)* [9, 58]. Qeyd etdiyimiz nümunəyə nəzər salsaq “parçalaya bilmədi” birləşməsinin əsl mənası hər-hansı bir vəhşi heyvana xas olduğunu görə bilərik. Əsərdə isə yazıçı bu xüsusiyyəti qəhrəmanlarından birinin baxışı üzərinə köçürərək, onun necə sərt, dəhşətli və qəzəbli baxdığını vurğulamışdır. Bəzən metaforik mənə həqiqi mənə əsasında meydana gəlir, sözün çoxmənalılığına səbəb olur. Həqiqi mənadan ayrılmış metaforik mənəni yenidən həqiqi mənaya qaytarmaqla sözdə satirik-metaforik mənə yaranır ki, bu da “tərsinə metafora” adlanır. A. Barikko da əsərində bu cür metafora istifadə etmişdir. Məs: *“O, qəbilə başçısının sevimli heyvanı idi. İfrat dərəcədə rəngli daş və tüklərlə bəzədilmiş, o şahın taxtına kəndirlə bağlanaraq dörd pəncəsinin üzərində dayanırdı.”* [9, 56] , *“... Onun hürməyi şahı əyləndirirdi”* [9, 56] və s. Bu cümlələrdə müəllif heyvana məxsus əlamətləri yenə insana şamil edərək böyük ustalıqla “tərsinə metafora” yaratmışdır. Bu ilk baxışdan oxucuya həqiqi mənə təsiri bağışlasa da, lakin metaforik mənada işlənmişdir.

Əsərdə müəllifin istifadə etdiyi növbəti metaforalardan biri də “rəng metaforası”dır. Məlumdur ki, rəng metaforası dedikdə rəng adı bildirən sözlərin metaforik mənada çıxış etməklə müxtəlif anlayışların ifadəsi nəzərdə tutulur [8, 148]. Əsərdən götürdüyümüz bəzi nümunələrlə buna aydınlıq gətirə bilərik, məsələn, *“Orada başqa ağlar da- qullar da- var idi”*. *“Timbuktu. Ağ insanın heç bir zaman səyahət etmədiyi şəhər”*. [9, 58] *“O, naməlum qitənin sahilində fırtınadan və quldurların zülmündən*

atılmış dənizçiləri, insanların qurbanı və vəziyyətin əsirinə çevrilmiş, heyvandan fərqi olamayan ağ adamı görmüşdü". Nümunələrdən də göründüyü kimi, yazıçı ağ rəngi metaforikləşdirərək onu insana aid etmişdir. Adətən ağ insan dedikdə xoşbəxt, bəxtəvər və ya yüksək təbəqəli bir şəxs nəzərdə tutulur, lakin A. Barikko burada onu tam əks mənada, qul, kölə mənasında işlətmişdir.

Gördüyümüz kimi, əsərdə metaforalara geniş sayda rast gəlmək mümkündür. Məsələn: *"baharın tənbel günləri"*, *"...yaddaş və fantaziyanın şadyanalığı ətrafı canlandırmağa başladı"*, *"Timbuktu. Afrikanın incisi. ...bütün xəzinələrin mücrüsü"*, *"...naməlum dünyanın ürəyi, min sirlərin qalası, hər sərvətin xəyali səltənəti, sonsuz səyahətlərin naməlum mənzili, hər-hansı səmanın arzusu və bütün suların mənbəyi"* [9, 58] və s. nümunələr də buna sübutdur.

Barikkonun yaradıcılığında bədii təsvir vasitələri, xüsusilə də metaforalar zəngin və rəngarəngdir. Təhlil etdiyimiz "Okean-dəniz" əsərində də, demək olar ki, metaforaların bütün növləri ilə qarşılaşdıq və qeyd etdiyimiz kimi, yazıçının dili çətin hesab olunsa da, əsərdə istifadə etdiyi metaforalar nisbətən sadədir. Onun metaforaları sadəliyi ilə əsərə hardasa aydınlıq gətirir. Bütün bunlar oxucuya yalnız zövq vermir, eyni zamanda onu düşünməyə vadar edir, bu zaman oxucu əsərdən mənəvi qida alır.

NƏTİCƏ

Bədii tərcümə dünyanın mədəni sərvətlərini dərk etmək, bəşəriyyətin kollektiv yaddaşını genişləndirmək üçün mədəniyyət amilini ehtiva edən bir alətdir. Onun bazası tarixi-ədəbi məsələləri həll etmək kimi missiyası olan ədəbiyyatşünaslıq nəzəriyyəsidir. Bədii tərcümə üçün bir nömrəli qayda tərcümə olunan əsərin ruhunu verməkdir. Bədii tərcümənin qiymətləndirilməsində əsas meyarlardan biri də orijinalın və tərcümənin estetik təsirinin müvafiq olmasıdır. Bütün bunları nəzərə alaraq, biz də əsərin tərcüməsində bütün müvafiq üsullardan istifadə etmişik. Tərcümə mətnində romanın struktur əlamətləri, hadisələrin müxtəlif personajların ətrafında baş verməsi, müəllifin çətin anlaşılan dili və s. kimi amilləri gözlənilmişdir. Tədqiqat işinin ikinci fəslində Azərbaycan və italyan dillərində metaforalar və transliterasiyalar haqqında qısa məlumat verilmiş və onların tərcümə prosesində müqayisəli təhlili aparılmışdır. Nəticədə təbii olaraq, əsərdəki xüsusi adların tərcüməsi zamanı biz adların aid olduqları orijinal dilləri müəyyənləşdirməli və müvafiq fonetik qaydalara əsaslanaraq transliterasiya etməliyik, eyni zamanda nəticədə məlum olmuşdur ki, italyan dilində də metaforalar tərcümə zamanı mənası dəyişmədən tam şəkildə Azərbaycan dilində ifadə oluna bilərlər. Tədqiqat işindən ümumi olaraq, belə bir nəticə əldə olundu ki, tərcümə zamanı müəyyən çətinliklərin olmasına baxmayaraq, onları müvafiq tərcümə üsulları və tərcüməçinin qabiliyyəti sayəsində aradan qaldırmaq və Azərbaycan dilində adekvat ifadələrini vermək mümkündür.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYATIN SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. Abdullayev S. Qeyri-səlis dilçilik təcrübəsi, Bakı: Maarif, 2013, 596 s.
2. Əsgərli F. Dilçilik Ensiklopediyası, Bakı: Mütərcim, 2006, 524 s.
3. Kazımov Q.Ş. Müasir Azərbaycan dili. Morfologiya, Bakı: Nurlan, 2010, 400 s.
4. Manafoğlu R., Tağısoy N., Kamal R. İzahlı tərcüməşünaslıq terminləri lüğəti, Bakı: Mütərcim, 2010, 164 s.
5. Nağısoylu M. Azərbaycan dili. Abituriyentlər üçün dərs vəsaiti, Bakı: Araz mmc, 2007, 256 s.
6. Novruzov R. Bədii tərcümənin nəzəriyyəsi və təcrübəsi, Bakı: Mütərcim, 2011, 250 s.
7. Verdiyeva F. Dilçilik Ensiklopediyası, Bakı: Mütərcim, 2006, 524 s.
8. Verdiyeva Z., Ağayeva F., Adilov M. Azərbaycan dilinin semasiologiyası, Bakı: Maarif, 1979, 306 s.

İtalyan dilində

9. Baricco A. Oceano Mare, Milano: Bur La Scala, 1997, 231 p.
10. Baricco A. Castelli di rabbia, Milano: Rizzoli, 2005, 245 p.
11. Baricco A. Seta, Milano: Feltrinelli, 2013, 108 p.
12. Baricco A. Senza Sangue, Milano: R. C. S. Libri S.p.A., 2002, 200 p.
13. Eco U. Dire quasi la stessa cosa, Milano: Bompiani, 2003, 391 p.
14. Mattioli E. Il manuale del traduttore letterario, Milano: Guerini, 1993, 177p.
15. Martorana C. Tradurre il linguaggio metaforico, Roma: XXIV CICLO, 2008-2011, 434 p.
16. Osimo B. Manuale del traduttore, Roma: Hoepli, 2004, 330 p.

Leksikoqrafik material

17. Stoppelli P. Dizionario Garzanti di Italiano, Milano: Garzanti Editore S.p.A., 1998, 2600 p.

18. Zorko G., Majzel B., Skvorzova N. Grande dizionario italiano-russo, Mosca:Russkij jazyk, 2000, 1019 p.

İnternet səhifələri

19. www.atuttascuola.it/index/htm

20. www.storiadellaletteratura.it

21. www.oceanomare.it

22. www.az.wikipedia.org/wiki/transliterasia

23. www.hispaniya.com

24. www.transliterasiya.az

25. www.wordreference.com/iten

26. www.it.wikipedia.org/wiki/Alfabeto

27. <http://www.iso.org/iso/home.html>